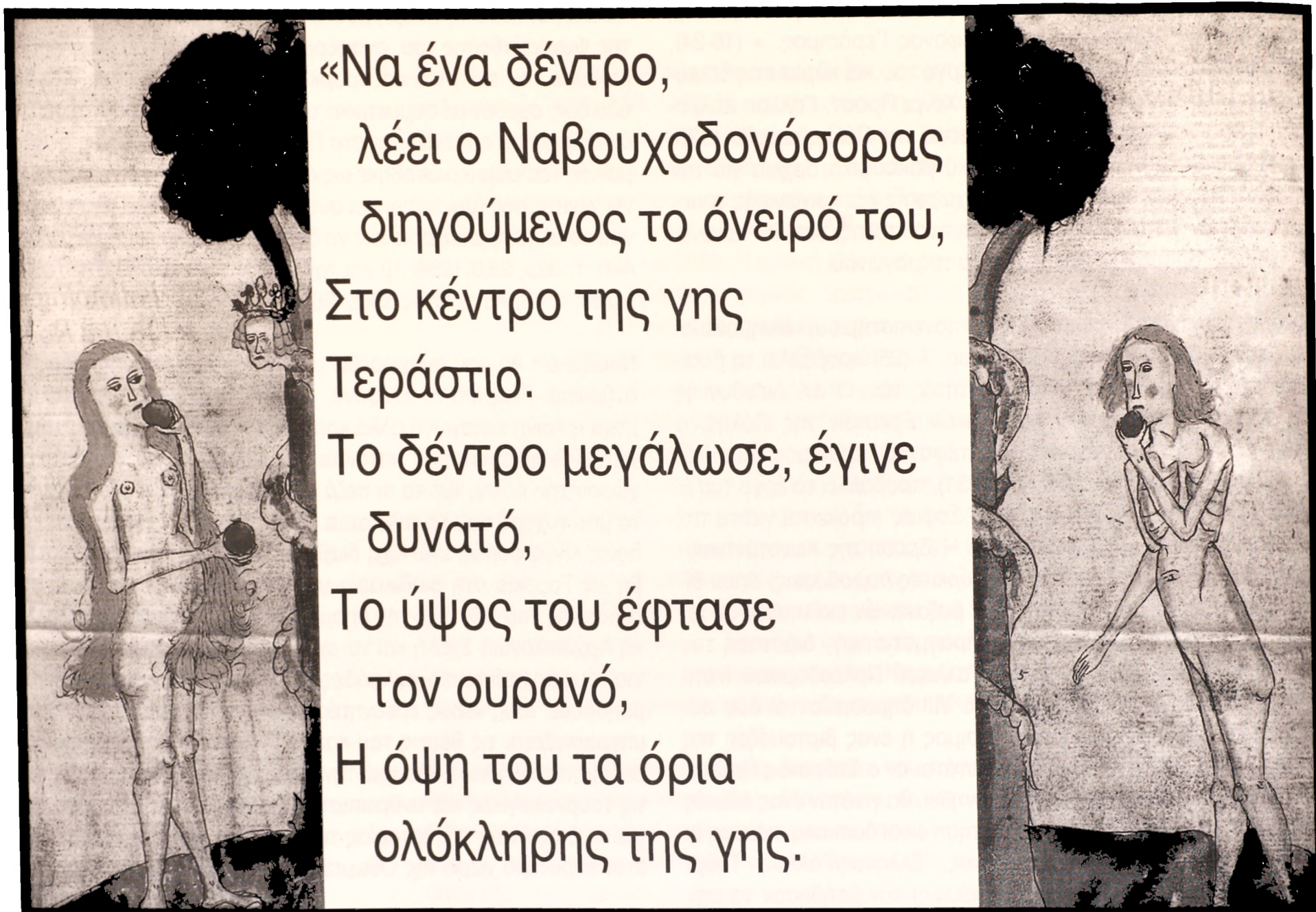

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΗΛΙΑ ΣΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΜΗΛΟ: Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΕΝΟΣ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ*

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

Η μετατόπιση των μυθικών μοτίβων είναι πασίγνωστη. Η διαδικασία συνίσταται από τη μια πλευρά στην οικειοποίηση από τις διαδοχικές γενιές των θεμάτων που θεωρούνται σημαντικά, ή απλά καθιερωμένα από τη χρήση, και απ' την άλλη στην εκμετάλλευση απο τον αντίπαλο ενός στοιχείου που χρησιμοποιείται εναντίον του. Η μεταβίβαση των αποκαλυπτικών θεμάτων υπακούει στους ίδιους κανόνες, και το θέμα του δέντρου, που μεταμορφώνεται σε μήλο για να γίνει στο τέλος μηλιά, είναι χαρακτηριστικό εξαιτίας της αντοχής του στο χρόνο και της θέσης που κατέχει στους αποκαλυπτικούς μύθους της Εγγύς Ανατολής. Έγινε το μείζον θέμα της αντίθεσης Τούρκων-Βυζαντινών στους αιώνες που προηγήθηκαν της άλωσης της Κωνσταντινούπολης, και εξακολουθεί να επιβιώνει στην σύγχρονη εποχή. Η παρούσα εργασία είναι μια απόπειρα καταγραφής των σχετικών κειμένων με στόχο να συγκροτηθεί μια γενεαλογία, η οποία θα μπορέσει να ανοίξει δρόμους σε περαιτέρω έρευνες.

* Stéphane Yerasimos, "De l'arbre à la pomme: la généalogie d'un thème apocalyptique", *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople*, επιμ. Benjamin Lellouch - Stéphane Yerasimos, Παρίσι. IFEA, L'Harmattan, 1999.

ΤΑ ΑΡΧΕΤΥΠΑ

Το πρωταρχικό μοτίβο, το δέντρο, θα μπορούσε να μας οδηγήσει σε ένα ευρύ πεδίο ερευνών. Εντούτοις, αν περιοριστούμε στα αποκαλυπτικού χαρακτήρα κείμενα, ανακαλύπτουμε

σε ένα πρόδρομο κείμενο, στο *Βιβλίο του Δανιήλ* της Βίβλου, ένα απόσπασμα που μπορεί να θεωρηθεί ως αρχετυπικό.

Το παρακάτω απόσπασμα εμφανίζεται στο όνειρο του Ναβουχοδονόσορα:

«Να ένα δέντρο, λέει ο Ναβουχοδονόσορας διηγούμενος το όνειρό του,
Στο κέντρο της γης
Τεράστιο.
Το δέντρο μεγάλωσε, έγινε δυνατό,
Το ύψος του έφτασε τον ουρανό,
Η όψη του τα όρια ολόκληρης της γης.
Το φύλλωμά του ήταν όμορφο και έδινε άφθονους καρπούς,
Έριχνε τη σκιά του στα ζώα των αγρών,
Μέσα στα κλαδιά του φώλιαζαν τα πουλιά του ουρανού
Και κάθε ζωντανό τρεφόταν απ' αυτό.

Και ύστερα φτάνει ο Άγγελος του Κυρίου
Με βροντερή φωνή και λέει:
Χτυπήστε το δέντρο, σπάστε τα κλαδιά του
Ξεριζώστε τα φύλλα του, ρίξτε κάτω τους καρπούς του
Για να φύγουν τα ζώα από τη σκιά του
Και τα πουλιά από τα κλαδιά του.
Αλλά να μείνουν στη γη μόνο κούτσουρα και ρίζες
Μέσα σε σιδερένια και μπρούντζινα δεσμά
Μέσα στη χλόη των αγρών».¹

Στην ερμηνεία του εν λόγω ονείρου, το δέντρο συμβολίζει το ειδωλολατρικό βασίλειο που πλήττεται από τον αληθινό Θεό. Το δέντρο του Δανιήλ περιέχει ήδη τα στοιχεία που πρόκειται να αποτελέσουν στη συνέχεια τα θεμέλια του θέματος. Είναι «μόνο», έτσι υπονοείται τουλάχιστον, με την έννοια ότι είναι μοναδικό, και «ξεραίνεται» όταν πλήττεται από την οργή του Θεού. Διόλου περίεργο λοιπόν το γεγονός ότι οι βυζαντινές Αποκαλύψεις που θα αναπτύξουν αυτό το θέμα παρουσιάζονται ως προφητείες του Δανιήλ.

Το Κοράνι θα έρθει να προσθέσει μια τρίτη διάσταση, που απουσιάζει από το κείμενο του Δανιήλ, αυτήν του ορίου. Ο στίχος 13 της σούρας LIII, αυτής που αναφέρεται στο Άστρο, λέει: «Ας πιστοποιηθεί ότι αυτός (ο Μωάμεθ) τον έχει δει (τον Γαβριήλ) ακόμα μια φορά στο Λωτό του συνόρου».

Αυτή η ελλειπτική φράση αποτελεί τον πυρήνα από όπου αρχίζει να αναπτύσσεται το *νυχτερινό ταξίδι* του Προφήτη, το *mi'raj**. Ανάμεσα στα πρώτα κείμενα που αναπτύσσουν το θέμα, το *Sahih* του Buhari**, μία από τις δύο μεγαλύτερες συλλογές των λόγων του Προφήτη (hadis), αναφέρει το απόσπασμα που αφορά στο δέντρο ως εξής:

«Ύστερα (ο Γαβριήλ) με οδήγησε μέχρι το σημείο όπου φτάνουμε στο Λωτό του συνόρου. Ο Λωτός ήταν καλυμμένος με χρώματα των οποίων την προέλευση αγνώω. Έπειτα, πήρα την άδεια να εισχωρήσω στον Παράδεισο.

Κατόπιν ο Γαβριήλ ανέβηκε μαζί μου στον έβδομο ουρανό.

- Ποιός είναι; Ρώτησαν.
- Ο Γαβριήλ, απάντησε ο Γαβριήλ.
- Ποιός είναι ο σύντροφός σου; Τον ρώτησαν.
- Ο Μωάμεθ, είπε ο Γαβριήλ.

- Προσκήθηκε να ανέβει στον ουρανό; Τον ρώτησαν.
- Ναι, τον προσκάλεσαν, απάντησε ο Γαβριήλ.
- Καλημέρα σ' αυτόν που έρχεται, τι καλός προσκεκλημένος είναι αυτός που έρχεται, του είπαν.

Στον έβδομο ουρανό βρισκόταν ο Αβραάμ. Ο Γαβριήλ είπε:

- Αυτός που βλέπεις είναι ο πατέρας σου ο Αβραάμ, χαιρέτησέ τον.

Κι εγώ τον χαιρέτησα. Απάντησε στον χαιρετισμό μου και είπε:

- Ω, ευλογημένη γιέ, ω ενάρετε προφήτη, χαιρέ.

Μετά απ' αυτά τα επίπεδα και αυτές τις στάσεις ξεδιπλώθηκε εμπρός μου ο τόπος του Λωτού του συνόρου.

Και είδα ότι οι καρποί του Λωτού μοιάζουν με τις στάμνες της Hacer*** και τα φύλλα του είναι σαν τα αυτιά του ελέφαντα. Ο Γαβριήλ μου είπε:

- Να ο Λωτός του συνόρου!

Κάτω από το δέντρο πήγαζαν τέσσερις ποταμοί. Οι δύο ήσαν εξωτερικοί και οι δύο εσωτερικοί.

- Ω, Γαβριήλ, ποιοι είναι αυτοί οι τέσσερις ποταμοί; Ρώτησα.
- Οι εσωτερικοί ποταμοί είναι δύο ποταμοί του Παραδείσου, οι εξωτερικοί είναι ο Νείλος κι ο Ευφράτης, απάντησε ο Γαβριήλ.

Ύστερα αποκαλύφθηκε εμπρός μου ο ανθισμένος Ναός».²

Στη δεύτερη συλλογή, το *Sahih* του Muslim****, η περιγραφή είναι πιο λιτή:

«Κατόπιν με οδήγησε στον Λωτό του συνόρου και είδα ότι τα φύλλα του Λωτού είναι σαν τα αυτιά του ελέφαντα και οι καρποί του μοιάζουν με τις στάμνες της Hacer.

Όταν αυτό που τυλίγει τα πάντα με τη θέληση του Θεού τύλιξε τον Λωτό, έμεινα έκπληκτος.»³

Εδώ το σύνορο προσδιορίζεται ως σύνορο του Παραδείσου. Αλλά αν η πρώτη φράση του αποσπάσματος του Buhari το παρουσιάζει σαν το σύνορο αυτού του κόσμου και την αρχή του άλλου, η συνέχεια της περιγραφής καθώς και η παράδοση που αναφέρεται από τους Μουσουλμάνους τοποθετούν τον Λωτό στο εξώτατο όριο του έβδομου ουρανού, πέρα από το οποίο εκτείνεται το ανείπωτο. Αυτή η αβεβαιότητα του συνόρου, τέλους του εδώ κόσμου ή αρχής του επόμενου, θα εμφανισθεί ξανά στα αποκαλυπτικά κείμενα.

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

Τα κείμενα που παρατέθηκαν δεν είναι αποκαλυπτικά κείμενα. Το γεγονός, ωστόσο, ότι τίθεται το θέμα του δέντρου και ορίζεται το περίγραμμά του στα ιερά βιβλία των μονοθεϊστικών θρησκειών παρέχει στις μετέπειτα εξελίξεις ένα κίνητρο που η προηγούμενη καθιέρωσή του το καθιστά άμεσα λειτουργικό.

Το Δέντρο είναι ένα και μοναδικό. Στη μωαμεθανική παράδοση χαράσσει ανεξίτηλα το όριο ανάμεσα στον κόσμο των ανθρώπων και σ' αυτόν του Θεού, και τα φύλλα του, που το καθένα τους φέρει το όνομα ενός θνητού, πέφτουν με το θάνατο του τελευταίου.

Το Δέντρο ξεραίνεται, γίνεται ξερό δέντρο. Στην εβραϊκή παράδοση, η οποία συμπληρώνεται από τη χριστιανική, το ανθισμένο δέντρο ξεραίνεται εξαιτίας των αμαρτιών των ανθρώπων, αλλά θα πρασινίσει ξανά σαν σημείο της λύτρωσής τους.

Το Δέντρο χαράσσει το όριο. Το όριο όμως προκαλεί εξορισμό την υπέρβασή του. Μπορεί λοιπόν να σηματοδοτεί είτε το όριο του

πεπερασμένου κόσμου, του κόσμου τον οποίο προσδοκάμε να υπερβούμε, είτε τον πέραν της υπέρβασης κόσμο, το νέο σύνορο.

Κατά κανόνα, οι Αποκαλύψεις αναγγέλλουν το τέλος του κόσμου, αλλά όχι όλων των κόσμων και όχι για όλο τον κόσμο. Διακηρύσσουν το τέλος αυτού του ενδεχομενικού κόσμου, όπου βασιλεύουν οι ασεβείς, και την έλευση ενός δίκαιου κόσμου που θα ευχαριστήσει εκείνους που σήμερα, σε τούτον εδώ τον κόσμο είναι ανεπιθύμητοι. Πρόκειται λοιπόν για μια σύγκρουση στο εσωτερικό μιας δεδομένης κοινωνίας. Εάν δε αυτά τα κείμενα αναφέρονται σταθερά σε εξωτερικούς εχθρούς, είναι γιατί λαμβάνουν υπόψη την ύπαρξη μιας αντιδικίας με το Θεό. Οι κατάρες του Θεού δεν υπάρχουν παρά για να τιμωρούν τα ολισθήματα της συμπεριφοράς απέναντί του.

Εντούτοις, στο πλαίσιο μιας μόνιμης αντίθεσης μεταξύ δύο δυνάμεων, μεταξύ δύο θρησκευτικών κοινοτήτων, τα αποκαλυπτικά κείμενα μπορούν να γίνουν όργανα προπαγάνδας, αναγγέλλοντας την τελική νίκη του ενός στρατοπέδου επί του άλλου. Έτσι, το τέλος του άδικου κόσμου δεν είναι παρά συνέπεια της αίσιας έκβασης αυτού του αγώνα. Η εξολόθρευση του εχθρού είναι ταυτόχρονα και λύτρωση, με την έννοια ότι ο Θεός, κρίνοντας αρκετή την τιμωρία, αίρει την κατάρα του. Σημαίνει επομένως το τέλος των δεινών και την έλευση των νέων καιρών.

Ιστορικά, το προοδευτικό πέρασμα από τον πρώτο στον δεύτερο τύπο αποκαλυπτικών ιστοριών συντελείται την περίοδο που εκτείνεται από την οριστική νίκη του χριστιανισμού στο εσωτερικό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την ίδρυση μιας χριστιανικής Ρώμης, στην τοποθεσία του Βυζαντίου, μέχρι την εμφάνιση της μουσουλμανικής θρησκείας και τη δημιουργία δύο αντιτιθέμενων κόσμων στην ανατολική Μεσόγειο. Στην αρχή, η Κωνσταντινούπολη, παρ' όλο που έχει καθιερωθεί ως πρωτεύουσα της νέας χριστιανικής Αυτοκρατορίας, θεωρείται συχνότατα ως έδρα της εγκόσμιας εξουσίας, ασεβούς εξ ορισμού, και από την άποψη αυτή είναι η κληρονόμος της Βαβυλώνας και της Ρώμης, των μεγάλων εταίρων που καταδικάστηκαν στην τελική καταστροφή. Ένα όραμα που αποδίδεται στη Σίβυλλα και γράφηκε κατά τη βασιλεία του Θεοδοσίου Α', το 380, δηλ. πενήντα χρόνια μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, προφητεύει τα εξής: «Μην πανηγυρίζεις, δεν θα βασιλεύσουν πάνω από 60 χρόνια από τη στιγμή της ίδρυσης του Βυζαντίου». ⁴ Αυτή η παράδοση εξακολουθεί να υπάρχει πολύ μετά τις πρώτες συγκρούσεις, αφού η Αποκάλυψη του Ανδρέα του Σαλού, που χρονολογείται τον 10ο αιώνα, επανέρχεται ακάθεκτη στο θέμα της πόλης που υποκύπτει στις ίδιες της τις αμαρτίες και διαψεύδει κατηγορηματικά την κατάκτησή της από τους άπιστους. ⁵

Ομοίως, ο αγώνας του Βυζαντίου εναντίον των Σασανιδών εισάγει στα κείμενα την εχθρική απειλή προς την πρωτεύουσα ως αποκαλυπτικό σημείο. Το «Δεύτερο όραμα της Σίβυλλας», που τοποθετείται χρονικά στην περίοδο της βασιλείας του Αναστασίου Α', μεταξύ του 502 και 506, προφητεύει: «Και οι Ασσύριοι θα είναι αναρίθμητοι σαν την άμμο της θάλασσας και θα καταλάβουν πολλές περιοχές από την Ανατολία μέχρι τη Χαλκηδόνα και θα γίνουν τόσες πολλές σφαγές που το αίμα θα φτάσει μέχρι την κοιλιά των αλόγων και θα ανακατευθεί με το νερό της θάλασσας». ⁶ Οι Ασσύριοι εδώ είναι κατά πάσα πιθανότητα οι Σασανίδες, και αυτή η συσχέτιση υποδηλώνει τη θέληση να διατηρηθεί αμετάβλητη η εικόνα του βάρβαρου εχθρού. ⁷ Ταυτόχρονα, εισάγεται στην αποκαλυπτική θεματική το μοτίβο της τελικής μάχης, εννο-

ούμενη ως υπέρτατη λύτρωση, ως κάθαρση μέσα από ένα λουτρό αίματος.

Εντούτοις, τα μείζονα θέματα της στρατευμένης Αποκάλυψης θα εμφανισθούν στην εποχή των πρώτων συγκρούσεων με τις στρατιές των κατακτητών του Ισλάμ. Το θεμελιώδες εν προκειμένω κείμενο είναι αναμφισβήτητα η λεγόμενη *Αποκάλυψη* του Ψευδο-Μεθόδιου, που συντάχθηκε μάλλον από έναν χριστιανό της Μεσοποταμίας κατά τη διάρκεια της μεγάλης αραβικής πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης το 667-669. ⁸

«(...) τότε θα φθάσουν οι γιοί του Ισμαήλ με τα δεκάδες χιλιάδες άρματα και άλογα, θα φθάσουν τον πρώτο μήνα της ένατης κατανομής, και θα καταλάβουν τις πόλεις της Ανατολίας, κατακλύζοντάς τες όλες. Μάλιστα θα χωρισθούν σε τρία τμήματα, και το πρώτο θα ξεχειμωνιάσει στην Έφεσο, το δεύτερο στην Πέργαμο και το τρίτο στη Μαλαγίνα. Και δυστυχία σε σένα, γη της Φρυγίας, της Παμφυλίας και της Βιθυνίας, όταν θα παγώσει ο καιρός, ο Ισμαήλ θα σε καταλάβει, γιατί θα προχωρήσει σαν τη φωτιά που καταβροχθίζει τα πάντα, και οι ναύτες του θα είναι εβδομήντα χιλιάδες και θα καταστρέψουν τα νησιά και τους κατοίκους που μένουν στις παραθαλάσσιες περιοχές. Δυστυχία σε σένα, Βύζαντα, γιατί ο Ισμαήλ θα σε καταλάβει. Και κάθε άλογο του Ισμαήλ θα σε διασχίσει, και το πρώτο απ' αυτά θα στήσει τη σκηνή του απέναντί σου, Βύζαντα, και τότε θα ξεκινήσει τη μάχη και θα σπάσει την πόρτα του Ξυλόκερκου και θα προχωρήσει μέχρι το Βόδι****. Τότε το Βόδι θα μουγκανίσει και ο Ξερόλοφος θα φωνάξει, χτυπημένος από τους Ισμαηλίτες. Τότε μια φωνή θα ακουστεί από τον ουρανό λέγοντας: 'Αυτή η εκδίκηση μου αρκεί'. Και ο Κύριος και Θεός θα πάρει τη δειλία των Ρωμαίων και θα την βάλει στην καρδιά των Ισμαηλιτών και το κουράγιο των Ισμαηλιτών στην καρδιά των Ρωμαίων, και τότε αυτοί θα στραφούν εναντίον των Ισμαηλιτών και θα τους κυνηγήσουν από τον τόπο τους, χτυπώντας τους χωρίς έλεος. Τότε θα εκπληρωθεί το γραμμένο: 'Πώς ένας μόνος θα κυνηγήσει χίλιους, πώς δύο θα καταδιώξουν δέκα χιλιάδες;' Τότε θα καταστραφούν και τα πλοία τους και θα οδηγηθούν στον όλεθρο. Και αμέσως η πίεση και η αγωνία θα τους κυριεύσουν. Θα υψωθεί πάνω τους ένας αυτοκράτορας των Ελλήνων, δηλ. των Ρωμαίων, κυριευμένος από μεγάλη οργή και θα ξυπνήσει από τον ύπνο σαν μεθυσμένος, ενώ οι άλλοι τον θεωρούν νεκρό και άχρηστο. Αυτός θα βγει από τη θάλασσα, δηλ. από το Βυζάντιο, με μια μικρή στρατιά, και θα αρχίσει τη μάχη με τους υπόλοιπους Ισμαηλίτες στο μέρος της Ασίας που ονομάζεται Γέφυρα και θα χτυπήσει και θα χτυπηθεί, και επιστρέφοντας, ο αυτοκράτορας θα συγκεντρώσει ένα πλήθος λαών και θα καταφέρει στον Ισμαήλ ένα μεγάλο χτύπημα από την πλευρά του Μαιάνδρου. Και θα δώσει ακόμα μια μάχη μ' αυτόν στην Κορτόκορα και εκεί, επίσης, θα τον συντρίψει και θα ξεκινήσει άλλες τέσσερις μάχες εναντίον του, σφαγιάζοντας και αφανίζοντάς τον. Θα φτάσει στον τόπο που λέγεται Καισάρεια, θα σταθεί μπροστά στα άγια λείψανα και θα πει: 'Πού να κοιτάξω Κύριε Ιησού Χριστέ; Αμάρτησα απέναντι στους ουραμούς και απέναντί σου, οι αδικίες μου είναι μεγαλύτερες από το κεφάλι μου, δεν ακολούθησα τις εντολές σου'. Τότε θα σηκωθεί και θα τους ακολουθήσει μέχρι τον τόπο τους, θα τραβήξει τη ρομφαία του και θα αφανίσει την Υαθρίβ ή Υατρίβ (Μεδίνα), δηλ. την πατρίδα τους, και θα αιχμαλωτίσει τις γυναίκες και τα παιδιά τους, καθώς και όσους ζουν στη Γη της Επαγγελίας. Θα κατέβουν οι γιοι του Αυτοκράτορα και θα τους διώξουν τον τόπο εκείνο. Και

ο φόβος θα εγκατασταθεί μέσα τους απ' όλες τις πλευρές, και οι γυναίκες και τα παιδιά τους, ακόμα και εκείνες που θηλάζουν τα μωρά τους και όλοι οι συγγενείς τους που βρίσκονται στη γη των πατέρων τους θα πέσουν στα χέρια του αυτοκράτορα των Ρωμαίων, στη ρομφαία, στην δουλεία και στον όλεθρο. Και ο ζυγός του αυτοκράτορα των Ρωμαίων θα είναι επτά φορές πιο βαρύς από οποιοδήποτε ζυγό υπέμειναν οι Ρωμαίοι. Και πείνα, δίψα, καταπίεση και αγωνία μεγάλη θα τους κυριεύσει, και θα γίνουν σκλάβοι, αυτοί και οι γυναίκες τους και τα παιδιά τους, και θα υπηρετούν εκείνους που τους υπηρετούσαν, και η δουλεία τους θα είναι εκατό φορές πιο πικρή και πιο επώδυνη.»⁹

Εισάγοντας το θέμα του ανελέητου αγώνα εναντίον των απίστων, που έκτοτε ταυτίστηκε με τον αγώνα εναντίον των μουσουλμάνων, «των γιών του Ισμαήλ», η Αποκάλυψη του Ψευδο-Μεθόδιου εγκαινιάζει επίσης το θέμα της αντιστροφής *in extremis*, εμπνευσμένο πιθανότατα από την επικαιρότητα της εποχής, την αραβική επίθεση εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Οι αραβικές δυνάμεις φτάνουν από ξηράς και από θαλάσσης¹⁰ και ξεχειμωνιάζουν στις περιοχές της Εφέσου και της Περγάμου και στη Βιθυνία, στη Μαλαγίνα, το σημερινό Μέκετζε, στον Σαγγάριο, στα ανατολικά της Νίκαιας, την ίδια εποχή που ένας στόλος αναπλέει από θαλάσσης λεηλατώντας τα νησιά και τις ακτές. Κατόπιν η αραβική στρατιά διασχίζει τον Βόσπορο και ξεκινά την πολιορκία της Πόλης. Εισχωρεί μάλιστα σ' αυτήν από την πόρτα του Ξυλόκερκου (Κερκόπορτα) και προελαύνει μέχρι τον Ξερόλοφο, όπου υψωνόταν η στήλη του Αρκαδίου και την Αγορά του Βοός (Forum Boris).¹¹ Η πόρτα του Ξυλόκερκου δεν υπήρξε πιθανότατα ποτέ και η αναφορά της εξηγείται μάλλον από την ελλιπή γνώση που είχαν για την τοπογραφία της Κωνσταντινούπολης στις επαρχίες της Μεσοποταμίας. Θα ριζώσει όμως γερά στην παράδοση, αφού, αν πιστέψουμε τις σύγχρονες ελληνικές διηγήσεις για την άλωση της Πόλης το 1453, οι Τούρκοι θα έμπαιναν από την Κερκόπορτα, που είτε είχε μείνει κατά τύχη ανοιχτή είτε την είχε αφήσει ανοιχτή ένας προδότης. Όσο για την διακοσμημένη με προσωπογραφίες στήλη του Αρκαδίου, που υψώνεται στον Ξερόλοφο, τον έβδομο λόφο της Πόλης, τα ανάγλυφά της είχαν από πολύ νωρίς θεωρηθεί οιωνοί των μελλοντικών γεγονότων. Στην ιστορία που έχει τίτλο «Περί Στηλών» είναι ενσωματωμένη στα *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως [του Ησύχιου Ιλλούστριου]*, τη συλλογή των κωνσταντινοπολίτικων παραδόσεων, οι κούφιας στήλες του Ξερόλοφου ή της Αγοράς του Βοός, «φέρουν εγχάρακτες τις εξιστορήσεις των τελευταίων εποχών και των αλώσεων της Πόλης».¹² Η ίδια πληροφορία αναφέρεται από τον Ρομπέρ ντε Κλαρί, κατά την εποχή της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους το 1204.¹³ Τελικά, η συσχέτιση των διακοσμημένων στηλών του Ξερόλοφου και της Αγοράς του Ταύρου¹⁴ μας κάνει να υποψιαστούμε μία σύγχυση της αφήγησης του Ψευδο-Μεθόδιου μεταξύ της Αγοράς του Βοός και της Αγοράς του Ταύρου. Μια μεταγενέστερη αποκαλυπτική αφήγηση, άλλωστε, θα συσχετίσει, στο ίδιο απόσπασμα, το Βόδι με τον Ταύρο: «Τότε το Βόδι θα μουγκανίσει και ο Ταύρος θα κλάψει».¹⁵

Στο ίδιο το εσωτερικό της πόλης, τη στιγμή που ο εχθρός θα φτάσει σ' έναν υψίστης σημασίας τόπο, θα πραγματοποιηθεί η μεταστροφή. Ο Θεός θα κρίνει ότι η εκδίκηση αυτή του αρκεί, ότι οι πιστοί του έχουν τιμωρηθεί αρκετά και, κατά συνέπεια, το όργανο της εκδίκησης του δεν έχει πια λόγο ύπαρξης. Και για να δηλώσει ότι Αυτός και μόνο Αυτός είναι ο δημιουργός αυτής της με-

ταστροφής, θα διαλέξει ως όργανο επανόρθωσης έναν άνθρωπο «που θεωρείται νεκρός και άχρηστος». Πρόκειται για το θέμα του «φτωχού βασιλιά», που επανέρχεται στις Αποκαλύψεις με ηθικοπλαστικό κυρίως χαρακτήρα και με κίνητρο την κοινωνική δικαιοσύνη ή ακόμα την ανατροπή της κοινωνικής τάξης.¹⁶ στις Αποκαλύψεις όμως με μαχητικό και παρακινητικό χαρακτήρα εναντίον του εχθρού παραμένει το στοιχείο της έκπληξης, απαραίτητο για να ξαναδώσει την ελπίδα.

Στον Ψευδο-Μεθόδιο, η ανάκαμψη σημειώνεται με μια μεγάλη αντιπαράθεση που ξεσπά σε τρεις διαδοχικές μάχες. Αλλά ο πόλεμος συνεχίζεται μέχρι την πλήρη εξολόθρευση του εχθρού, ενώ η *Yathrib*, δηλ. η Μεδίνα που θεωρείται το κέντρο του Ισλάμ, καταλαμβάνεται και λεηλατείται και οι Ισμαηλίτες αιχμαλωτίζονται.

Οι επόμενες «Αποκαλύψεις» –εκείνες τουλάχιστον που ακολουθούν την ίδια γραμμή– βελτιώνουν και διασαφηνίζουν αυτήν του Ψευδο-Μεθόδιου, το δε μοτίβο του δέντρου εμφανίζεται σ' αυτό το ακριβώς το πλαίσιο.

Ο 9ος αιώνας είναι πλούσιος σε αποκαλυπτικές αφηγήσεις. Η διακοπή της ανακωχής που συμφωνήθηκε κατά τη βασιλεία της Αυτοκράτειρας Ειρήνης από τον διάδοχό της Νικηφόρο Α', με την άνοδό του στο θρόνο το 802, δίνει την αφορμή να δημιουργηθεί μια Αποκάλυψη που αναγγέλλει μίαν αραβική επιδρομή μέχρι τη Χαλκηδόνα και μια μεταστροφή της κατάστασης που οδηγεί τον αυτοκράτορα μέχρι τη Συρία και πέρα από την Ιορδανία. Εκεί θα διεξαχθεί η μεγάλη αναμέτρηση που θα οδηγήσει στην εξολόθρευση των Ισμαηλιτών και στην φυγή τους μέχρι την *Yathrib*, όπου θα καταδιωχθούν από τον αυτοκράτορα.¹⁷

Στην αποκαλυπτική αφήγηση που χρονολογούμε μεταξύ του 821 και του 829, δεν γίνεται αναφορά ούτε στην αραβική εκστρατεία εναντίον της Κωνσταντινούπολης ούτε στην εξολόθρευση των μουσουλμάνων ή την άλωση της Μεδίνας. Ο «φτωχός βασιλιάς» θα οδηγηθεί έξω από την Κωνσταντινούπολη και θα χρισθεί σε έναν τόπο που λέγεται Ακροδύνιον [Ακροινόν; βλ. σημ. επιμελητή]. Η μεγάλη μάχη θα γίνει σ' έναν τόπο που ονομάζεται *Parton*.¹⁸

Η παρακάτω αφήγηση, την οποία χρονολογούμε στο 842 ή στα επόμενα χρόνια, επαναλαμβάνει σχετικά με το θέμα τα ίδια σημεία:

«Και τότε θα βγούν ξαφνικά αυτοί από την πόλη που ονομάζεται *Turanida* και μετά από θεική αποκάλυψη θα βρουν στη μέση της πόλης τους έναν άνδρα του οποίου το όνομα είναι το πιο ασήμαντο στον κόσμο τούτο. Και παίρνοντάς τον θα τον οδηγήσουν μέχρι τη δίνη και εκεί θα τον χρίσουν αυτοκράτορα, αυτόν που οι άνθρωποι θεωρούσαν νεκρό και άχρηστο, και του οποίου το όνομα βρίσκεται στο τριακοστό κεφάλαιο. Αυτός θα επιτεθεί εναντίον των Ισμαηλιτών σ' έναν τόπο που ονομάζεται *Πέτρινον* και θα ξεκινήσει μια βίαιη μάχη στον τόπο αυτό βρίσκεται ένα πηγάδι με δύο στόμια κι εκεί θα αλληλοσφαγιασθούν με τέτοια αγριότητα, ώστε το πηγάδι θα γεμίσει με το αίμα των Ρωμαίων και των Ισμαηλιτών».¹⁹

Η πόλη που ονομάζεται *Turanis* είναι προφανώς η Κωνσταντινούπολη, αλλά η πόλη που εμφανίζεται στο προηγούμενο κείμενο ως *τοπωνύμιο*, *Ακροδύνιον*, γίνεται εδώ ένα κοινό όνομα, δίνη. Ομοίως, το *Parton* γίνεται *Πέτρινον*. Η αντιμετάθεση των ονομάτων, οι προσθήσεις, οι τροποποιήσεις της έννοιας δηλώνουν τόσο τους μετασχηματισμούς της προφορικής μεταβίβασης ανάμεσα σε κάθε σύνταξη της

ιστορίας όσο και τη θέληση να θολώσουν τα ίχνη για να πολλαπλασιάσουν τις πιθανές ερμηνείες και να παρατείνουν την μακροβιότητα του αποκαλυπτικού κειμένου. Στο «Δεύτερο όραμα του Δανιήλ», που χρονολογείται μεταξύ 867 και 869, ο τόπος της μεγάλης μάχης ονομάζεται Partini, γεγονός που αποτελεί μια επιστροφή στο κείμενο των χρόνων του 820, με μια ετυμολογία που θα μπορούσε να παραπέμπει στους Πάρθους ή στη χώρα των Πάρθων, ή ακόμα την Ατροπατηνή, το σημερινό Αζερμπαϊτζάν και τα δυτικά του Ιράν.²⁰

Το «τελευταίο όραμα του Δανιήλ» μας οδηγεί στην επαύριο

ξίφος των αγγέλων, θα χτυπήσει τους Ισμαηλίτες, τους Αιθίοπες, τους Φράγκους, τους Τάρταρους και όλα τα έθνη. Και θα χωρίσει τους Ισμαηλίτες σε τρία μέρη: θα χτυπήσει το πρώτο με το ξίφος, θα βαπτίσει το δεύτερο και θα καταδιώξει το τρίτο με μεγάλο κουράγιο μέχρι την Αποικία του Μονοδενδρίου, και όταν θα επιστρέψει περνώντας πάλι από τα μέρη που πέρασε, οι θησαυροί της γης θα είναι ανοιχτοί, και όλοι θα γίνουν πλούσιοι και κανείς δεν θα είναι φτωχός, και η γη θα αποδώσει τους καρπούς της στο επαπλάσιο, και τα όπλα θα γίνουν δρεπάνια».²¹

της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους (1204). Το σχήμα δεν έχει αλλάξει και ο βασικός εχθρός είναι πάντα οι Ισμαηλίτες.

«(...) τότε το μοσχάρι θα μουγκανίσει και ο Ξερόλοφος θα κλάψει και μια φωνή απ' τον ουρανό θα πει: ειρήνη υμίν, φτάνει η εκδίκηση εναντίον των ανυπάκουων. Πηγαίνετε στα μέρη που βρίσκονται στα δεξιά της πόλης, στους επτά λόφους, και θα βρείτε έναν άνδρα που θα σκέκεται ανάμεσα σε δύο σύλους, με τα μάτια χαμηλωμένα, με άσπρα μαλλιά, ορθός, φιλεύσπλαχνος, με φτωχικά ρούχα, με αυστηρή εμφάνιση, αλλά με τρυφερή καρδιά, μέσης ηλικίας, με ένα καρφί στο δεξί του πόδι, στη μέση της κνήμης. Πάρτε τον και στέψτε τον βασιλιά. Τέσσερις άγγελοι ζωοδότες τον παίρνουν και τον οδηγούν στην Αγία Σοφία, τον στέφουν βασιλιά και του δίνουν στο δεξί χέρι ένα ξίφος λέγοντάς του: 'Πάρε κουράγιο, έσο δυνατός και νίκησε τους εχθρούς'. Και εκείνος, αφού πάρει το

Το Μονοδένδριον εμφανίζεται στην τελευταία από τις γνωστές βυζαντινές Αποκαλύψεις, που χρονολογείται μεταξύ του 1204 και 1215, ως δέντρο του συνόρου. Φυσικό σύνορο πέρα από το οποίο αποκρούονται οι άπιστοι, όριο των αρχαίων εποχών, που σηματοδοτεί την αρχή της αφθονίας. Μια απόπειρα τοπωνυμικής ερμηνείας είναι πάντα εύλογη: η αναφορά στο Μοναχικό Δέντρο θα μπορούσε να έχει χρησιμοποιηθεί για να διακρίνει μία από τις δύο Αποικίες της Μικράς Ασίας, το σημερινό Aksaray, στα δυτικά της Καππαδοκίας ή το σημερινό Σεμπινκαραχισάρ στην ενδοχώρα της Μαύρης Θάλασσας, αλλά καμμία άλλη πηγή δεν επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση.

ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙΟΝ – ΞΕΡΟ ΔΕΝΤΡΟ

Το 1273, στο ταξίδι του προς την Κίνα, ο Μάρκο Πόλο φτάνει «στα σύνορα της Περσίας, προς την κατεύθυνση της Τραμουντάνας (...) μια μεγαλειώδη πεδιάδα όπου βρίσκεται το Μονοδέν-

δριον που σ' εκείνα τα μέρη το ονομάζουν Ξερό Δέντρο».²² Ο ταξιδιώτης ταυτίζει ένα μεγάλο δέντρο που συναντά κάπου κοντά στο Κορασάν με το δέντρο της αποκαλυπτικής ιστορίας. Όσο για το τελευταίο μέρος της πρότασης, που έχει μπερδέψει πολύ τους σχολιαστές του Μάρκο Πόλο, αποκτά πλήρες νόημα όταν συνειδητοποιήσουμε ότι σ' αυτή την πλευρά της Μεσογείου, δηλαδή στη Δύση, το Μοναχικό Δέντρο ονομάζεται Ξερό Δέντρο.

Πράγματι, στο *Μυθιστόρημα του κόμη του Πουατιέ*, ένα κείμενο που χρονολογείται στα μέσα του 13ου αιώνα, ο Κωνσταντίνος, ο βασιλιάς του Βυζαντίου, απειλεί τον εμίρη της Βαβυλώνας μ' αυτά τα λόγια:

«Αν ο Αμιράς δεν δώσει πίσω τον Νουαρόν
Τον θείο μου που κρατά στη φυλακή,
Δεν θα αφήσω ούτε μία σειρά μάρμαρα
Που να μην τα συλήσω μέχρι το Ξερό Δέντρο.»²³

Και, κάνοντας την απειλή του πράξη:

«Έτσι, δεν θα αφήσει ούτε πυργοδεσπότη
ούτε μάρμαρο στην πόλη μέχρι το Ξερό Δέντρο.»

Ομοίως, στο *Παιχνίδι του Αγίου Νικολάου*, ένα κείμενο που χρονολογείται στα πρώτα χρόνια του 13ου αιώνα και επομένως πριν από την τελευταία βυζαντινή Αποκάλυψη, εμφανίζεται, δίπλα στον εμίρη του Ικονίου, αυτόν της Ολιφέρνης (Περσίας;) και της Ορκανίας (Υρκανία, το αρχαίο όνομα του Κορασάν), ο εμίρης της εκείθεν του Ξερού Δέντρου περιοχής.²⁴ Επομένως, την εποχή του ταξιδιού του Μάρκο Πόλο, η παράδοση που τοποθετεί το Ξερό Δέντρο στο ανατολικό άκρο της Περσίας ως σύνορο του γνωστού κόσμου φαίνεται να είναι εδραιωμένη στη Δύση. Όσο για την ονομασία «Ξερό Δέντρο», φαίνεται ότι συνδέεται με την προφητεία του Δανιήλ της Βίβλου, όπως καταλαβαίνουμε διαβάζοντας τις δυτικές ιστορίες των μετέπειτα χρόνων.

Ο Ρυ Γκονζάλες του Κλαβίζο, που είχε σταλεί από τον βασιλιά της Καστίλλης ως πρέσβης στον Ταμερλάνο, φτάνει στην Ταυρίδα την άνοιξη του 1404 και διηγείται:

«Σε έναν δρόμο της πόλης κοντά σε μια πλατεία, βρίσκεται ένα σπίτι έξω από το οποίο μπορούμε να δούμε τον ξεραμένο κορμό ενός δέντρου, σχετικά με τον οποίο αναφέρεται η ακόλουθη ιστορία. Υπάρχει μια λαϊκή δοξασία ότι στο εγγύς μέλλον, στο ξερό αυτό δέντρο, θα βλαστήσουν πράσινα φύλλα, και στη συνέχεια μια εξέχουσα προσωπικότητα που θα είναι χριστιανός επίσκοπος θα εμφανισθεί στην πόλη περιτριγυρισμένος από μεγάλο αριθμό χριστιανών και θα κρατά στο χέρι του έναν σταυρό, και θα προσηλυτίσει αμέσως όλους τους κατοίκους της Ταυρίδας στην αληθινή πίστη του Ιησού Χριστού.»²⁵

Ο Κλαβίζο αναφέρει λοιπόν μια τοπική παράδοση, η οποία τοποθετεί το Ξερό Δέντρο στα δυτικά και όχι στα ανατολικά σύνορα της Περσίας, ενώ το ξαναπρασίνισμά του μας παραπέμπει στην προφητεία του Δανιήλ. Ένας άλλος ταξιδιώτης, μοναχός αυτός, ο Odoric de Pordenone, αναφέρει για την Ταυρίδα, πενήντα χρόνια νωρίτερα, τον ίδιο θρύλο.

Στον 14ο αιώνα, τα *Ταξίδια του Κυρίου Μαντεβίλ*, μια συλλογή ιστοριών για ταξίδια στην Ανατολή, τοποθετούν το Ξερό Δέντρο στην Ιερή Γη, που έτσι δεν σηματοδοτεί πια το σύνορο:

«Σε δύο μέρη της Χεβρώνας βρίσκεται ο τάφος του Λωτ που

ήταν γιος του αδερφού του Αβραάμ, και πολύ κοντά στην Χεβρώνα βρίσκεται το όρος του Membre από το οποίο έχει πάρει το όνομά της η κοιλάδα. Εκεί υπάρχει μια βελανιδιά (...) που την αποκαλούν Ξερό Δέντρο, και λένε ότι αυτό το δέντρο υπήρχε από την αρχή του κόσμου και ήταν πάντα πράσινο με πυκνή φυλλωσιά μέχρι τη στιγμή που ο Κύριός μας πέθανε στο σταυρό. (...) Για το Ξερό Δέντρο, κάποιες προφητείες λένε ότι ένας ηγεμόνας, πρίγκηπας της Δύσης θα κερδίσει τη γη της επαγγελίας με τη βοήθεια των χριστιανών και θα τελέσει θεία λειτουργία κάτω από το Ξερό Δέντρο, και μετά το δέντρο θα ξαναπρασινίσει και θα γεμίσει με φύλλα και εξαιτίας αυτού του θαύματος πολλοί Σαρακηνοί και Ιουδαίοι θα προσηλυτιστούν στη χριστιανική πίστη».²⁶

Στην έκκλησή της για μια νέα σταυροφορία, η εν λόγω αφήγηση διατηρεί το Ξερό Δέντρο στην αντίθεση μεταξύ χριστιανισμού και Ισλάμ, αλλά αμβλύνει τη δραματική ένταση που εκφράζει το Μοναχικό Δέντρο στην βυζαντινή ιστορία. Το θέμα του Ξερού Δέντρου απαντά επίσης στη Δύση στα ιπποτικά μυθιστορήματα του 14ου και του 15ου αιώνα, στην *Ευχή του Παγωνιού* ή *Ευχή του Φασιανού*. Απ' όσο γνωρίζουμε, η πιο πρόσφατη αναφορά πιστοποιείται σε μία προφητεία του 1460 η οποία προλέγει ότι το 1470 ο Τούρκος θα νικηθεί και ένας νέος πάπας «Electus ab angelo sub arbore siccha, missam celebrabit et tunc arbor illa florebit».²⁷

Από την βυζαντινή πλευρά, η ιστορία τελειώνει με την άλωση της Κωνσταντινούπολης και το απόσπασμα του Δούκα που διηγείται την προέλαση των Τούρκων μέσα στην πόλη και την πλημμύρα του πλήθους προς την Αγία Σοφία:

«Γιατί αναζητούσαν όλοι καταφύγιο στη μεγάλη εκκλησία; Διότι άκουγαν εδώ και πολλά χρόνια τους ψευδοπροφήτες να λένε ότι η Πόλη θα καταληφθεί από τους Τούρκους και αυτοί θα μπουν με τη βία, σφαγιάζοντας τους Ρωμαίους μέχρι τη στήλη του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Στη συνέχεια, θα εμφανισθεί ένας άγγελος με ρομφαία που θα παραδώσει τη βασιλεία σε έναν φτωχό και άξεστο άνδρα ο οποίος θα στέκεται κάτω από τη στήλη και θα του πει: 'Πάρε αυτό το ξίφος και εκδικήσου τον λαό του Κυρίου!' Τότε οι Τούρκοι θα κάνουν μεταβολή και οι Ρωμαίοι θα τους ακολουθήσουν και θα τους σφαγιάσουν και θα τους εκδιώξουν από την πόλη και από τα μέρη της Δύσης και από τα μέρη της Ανατολής, μέχρι τα σύνορα της Περσίας και σε έναν τόπο που ονομάζεται Το Ξερό Δέντρο».²⁸

Διαπιστώνοντας την τραγική αποτυχία της προφητείας, η αφήγηση του Δούκα βάζει τελεία σε οκτώ αιώνες Αποκαλύψεων, αρχής γενομένης με εκείνη του Ψευδο-Μεθόδιου, οι οποίες δείχνουν την αντοχή του θέματος. Αν και το μοτίβο του Δέντρου δεν πιστοποιείται παρά μετά τον 13ο αιώνα, εντάσσεται εν τούτοις σε ένα σύνολο που έχει ξεκινήσει πολύ παλιά με ένα κύκλο αφηγήσεων οι οποίες συνδέουν το τέλος του κόσμου με την τελική νίκη επί των απίστων, μια νίκη της οποίας το επιστέγασμα είναι η Κωνσταντινούπολη. Η Πόλη λοιπόν, ως εσωτερικό σύνορο –όριο της εξολόθρευσης– είναι συμμετρική προς το Δέντρο, το εξωτερικό όριο. Το μοτίβο του Δέντρου είναι πολύ πιθανόν να έχει εισαχθεί από τη δυτική λογοτεχνία μέσω των Σταυροφοριών, σε συνάρτηση με τη βελανιδιά του όρους Membre, που συνδέεται με την προφητεία του Δανιήλ. Η βυζαντινή παράδοση μπορεί να εμπνεύσθηκε απ' αυτό, συνδέοντας το μοτίβο με ένα τοπωνύμιο και μεταλλάσσοντας το Ξερό Δέντρο σε Μοναχικό Δέντρο. Όσο πλησίαζε όμως το τέλος ενεργοποίησε και δραματοποίησε το θέμα μέχρις εσχάτων.

Η ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η μουσουλμανική παράδοση δεν φαίνεται να γνωρίζει το Δέντρο στην αποκαλυπτική του διάσταση, αν και συνεχίζει να καλλιεργεί το μοτίβο του Λωτού του συνόρου στις παραλλαγές της νυχτερινής ανάληψης του Προφήτη που μεταβάλλονταν αδιάκοπα. Παγιδευμένη όμως σ' ένα παιγνίδι κατόπτρων με τη βυζαντινή αποκαλυπτική παράδοση, αναπαράγει το ίδιο σχήμα προσαρμόζοντάς το στις δικές της προσδοκίες.

Η κανονική (εκκλησιαστική) παραλλαγή είναι εκείνη της συλλογής των μουσουλμανικών χαντίς, που τοποθετείται στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

«Η ώρα θα φτάσει όταν κατεβούν οι Ρωμαίοι στην περιοχή του Amk και του Dabk. Μια στρατιά της Μεδίνας θα βγει εναντίον τους. Οι καλύτεροι άνδρες της γης θα πάρουν εκείνη την ημέρα θέσεις μάχης. Τότε, οι Ρωμαίοι θα πουν: 'Αφήστε μας να πολεμήσουμε μ' αυτούς που φυλάκισαν τόσους στην πατρίδα μας'. Οι Μουσουλμάνοι θα απαντήσουν: 'Όχι, στο όνομα του Θεού, δεν θα σας αφήσουμε να αγγίξετε τους αδερφούς μας'. Πολεμούν. Το ένα τρίτο (των Μουσουλμάνων) θα νικηθεί και δεν θα λάβει ποτέ τη χάρη του Θεού, το δεύτερο τρίτο θα σκοτωθεί και αυτοί θα είναι οι καλύτεροι μάρτυρες του Θεού, ενώ το τελευταίο τρίτο θα υπερισχύσει και δεν θα νικηθεί ποτέ και θα κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη».²⁹

Το κατοπτρικό παιχνίδι συνίσταται στην αντιστροφή της μεγάλης μάχης και της άλωσης της Κωνσταντινούπολης στις διάφορες εποχές. Η πόλη θα αλωθεί μετά τη μάχη που θα κερδίσουν οι Μουσουλμάνοι. Όσο για τα υπόλοιπα, ο τόπος της μάχης στη μουσουλμανική παράδοση τοποθετείται στα βόρεια του Χαλεπίου, και η διαίρεση σε τρία τρίτα αντιστοιχεί σ' εκείνη του τελευταίου οράματος του Δανιήλ.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης, που τόσο αναμένουν, φοβούνται ή ελπίζουν, αποτελεί τη μεγαλύτερη προφητεία που εκπληρώνεται στην ιστορία. Δεν υπάρχει ωστόσο πιο ενοχλητικό πράγμα από μία προφητεία που εκπληρώνεται, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την αναγγελία της Αποκάλυψης. Όπως κι αν έχει πάντως το πράγμα, η άλωση της Πόλης βάζει τέλος στον αποκαλυπτικό κύκλο του οποίου ήταν το επίκεντρο. Αλλά καθώς οι λόγοι ελπίδας ή φόβου μιας Αποκάλυψης δεν έχουν εκλείψει, παρακολουθούμε την αρχή νέων κύκλων, οι οποίοι για μια ακόμη φορά θα ερμηνεύσουν τα παλιά μοτίβα.

Η ΣΦΑΙΡΑ ΤΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ, ΠΡΟΓΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟΥ ΜΗΛΟΥ

Το κεντρικό στοιχείο γύρω από το οποίο θα αναπτυχθεί η τουρκική αποκαλυπτική παράδοση της οθωμανικής εποχής είναι εκείνο του Κόκκινου Μήλου. Το θέμα όμως αυτό ανάγεται στη βυζαντινή εποχή: αποκτά έτσι μια ισχυρή συμβολική αξία, αν και αυτή δεν είναι αποκαλυπτική καθεαυτή.

Το μήλο δεν ήταν στοιχείο μυθικό εξαρχής, ήταν αντίθετα εξόχως πραγματικό: επρόκειτο για την επιχρυσωμένη χάλκινη σφαίρα που κρατά στο αριστερό του χέρι το έφιππο άγαλμα του Ιουστινιανού το οποίο υψώνεται πάνω σε μια στήλη μπροστά από την Αγία Σοφία. Η παλαιότερη περιγραφή που διαθέτουμε είναι του Προκόπιου:

«(...) και κοιτάζει προς τον ήλιο που ανατέλλει, κατευθυνόμενος, υποθέτω, εναντίον των Περσών. Και στο αριστερό του χέρι κρατά

μια σφαίρα με την οποία ο γλύπτης θέλησε να πει ότι όλη η γη και οι θάλασσες είναι υποταγμένες σ' αυτόν, μολοντί δεν κρατάει ούτε ξίφος ούτε ακόντιο ούτε άλλο όπλο, αλλά στην κορυφή της σφαίρας βρίσκεται ένας σταυρός που φέρει το έμβλημα με τη δύναμη του οποίου (και μόνον αυτού) κέρδισε την αυτοκρατορία του και τη νίκη στους πολέμους. Και απλώνοντας το δεξί του χέρι προς τον ήλιο που ανατέλλει και ανοίγοντας τα δάκτυλά του, διατάζει τους βαρβάρους να μείνουν στον τόπο τους και να μην πλησιάσουν».³⁰

Η συμβολική διάσταση του αγάλματος εμφανίζεται εδώ χωρίς μυθικές προεκτάσεις. Η περιγραφή που γίνεται από τα *Πάτρια* μερικούς αιώνες αργότερα, σε γλώσσα γλαφυρή, δεν λέει περισσότερα:

«Αφού έχτισε την Αγία Σοφία, ο Ιουστινιανός καθάρισε την αυλή και το μαρμάρινο λιθόστρωτο (...), και εγκατέστησε το ομοίωμά του στην κορυφή μιας στήλης. Και στο αριστερό του χέρι κρατά μια σφαίρα πάνω στην οποία βρίσκεται ένας σταυρός, πράγμα που σημαίνει ότι μπόρεσε να κρατήσει ολόκληρη τη γη χάρη στην πίστη του στο σταυρό, αφού η σφαίρα είναι η Γη λόγω του σφαιρικού του σχήματος, και η πίστη είναι ο σταυρός, γιατί ο Θεός σταυρώθηκε σ' αυτόν. Και το δεξί του χέρι είναι τεντωμένο προς την ανατολή προειδοποιώντας τους Πέρσες να κρατηθούν μακριά και να μην στραφούν προς τη ρωμαϊκή γη, φωνάζοντας μ' αυτό το τεντωμένο χέρι: «Σταματείστε, Πέρσες, και μην προχωράτε πια, εκτός κι αν μετανοήσετε».³¹

Για να έρθουμε τώρα στη μουσουλμανική παράδοση, βρίσκουμε αναφορά του αγάλματος, αλλά όχι της σφαίρας, στην αφήγηση του Χαρούν ιμπν Γιαχιά, ο οποίος ήταν αιχμάλωτος στην Κωνσταντινούπολη και άφησε την πρώτη αραβική περιγραφή της πόλης: αυτή ενσωματώθηκε στο έργο *Οι πολύτιμοι λίθοι* [Liber Gemmarum Pretio sarum] του Ιμπν Ρουστά, που γράφτηκε γύρω στο 910. Όσο για τη σφαίρα, η πρώτη της εμφάνιση σε αραβικό κείμενο πιστοποιείται στον *Οδηγό των τόπων προσκυνήματος* του Χαράουι, που συντάχθηκε γύρω στο 1180.

«Πάνω σε μια στήλη επενδυμένη με χαλκό, βρίσκεται τοποθετημένο το μνημείο του Κωνσταντίνου που δεσπόζει πάνω στο έφιππο μπρούντζινο άγαλμά του: ο Κωνσταντίνος είναι ανεβασμένος πάνω στο άλογο του οποίου οι οπλές είναι κολλημένες στο μεγάλο κομμάτι της πέτρας με το μόλυβδο, εκτός από την δεξιά οπλή που είναι υψωμένη σαν να περπατά το ζώο, και το δεξί του χέρι, απλωμένο και με την παλάμη τεντωμένη, δείχνει την κατεύθυνση των χωρών του Ισλάμ, ενώ στο αριστερό του χέρι κρατά μια σφαίρα. Αυτή η στήλη ξεπροβάλλει στους ναυτικούς από απόσταση μιας μέρας περίπου και γίνεται αντικείμενο πολλών διαφορετικών αφηγήσεων: ορισμένοι λένε ότι στην πραγματικότητα στο χέρι του αγάλματος βρίσκεται ένα φυλαχτό που εμποδίζει τον εχθρό να χτυπήσει την πόλη και άλλοι ισχυρίζονται ότι πάνω στη σφαίρα είναι γραμμένο το εξής: «Εξουσίασα αυτόν τον κόσμο που βρισκόταν στο χέρι μου όπως αυτή η σφαίρα και έφυγα χωρίς να πάρω τίποτε. Μόνο ο Θεός ξέρει την αλήθεια».³²

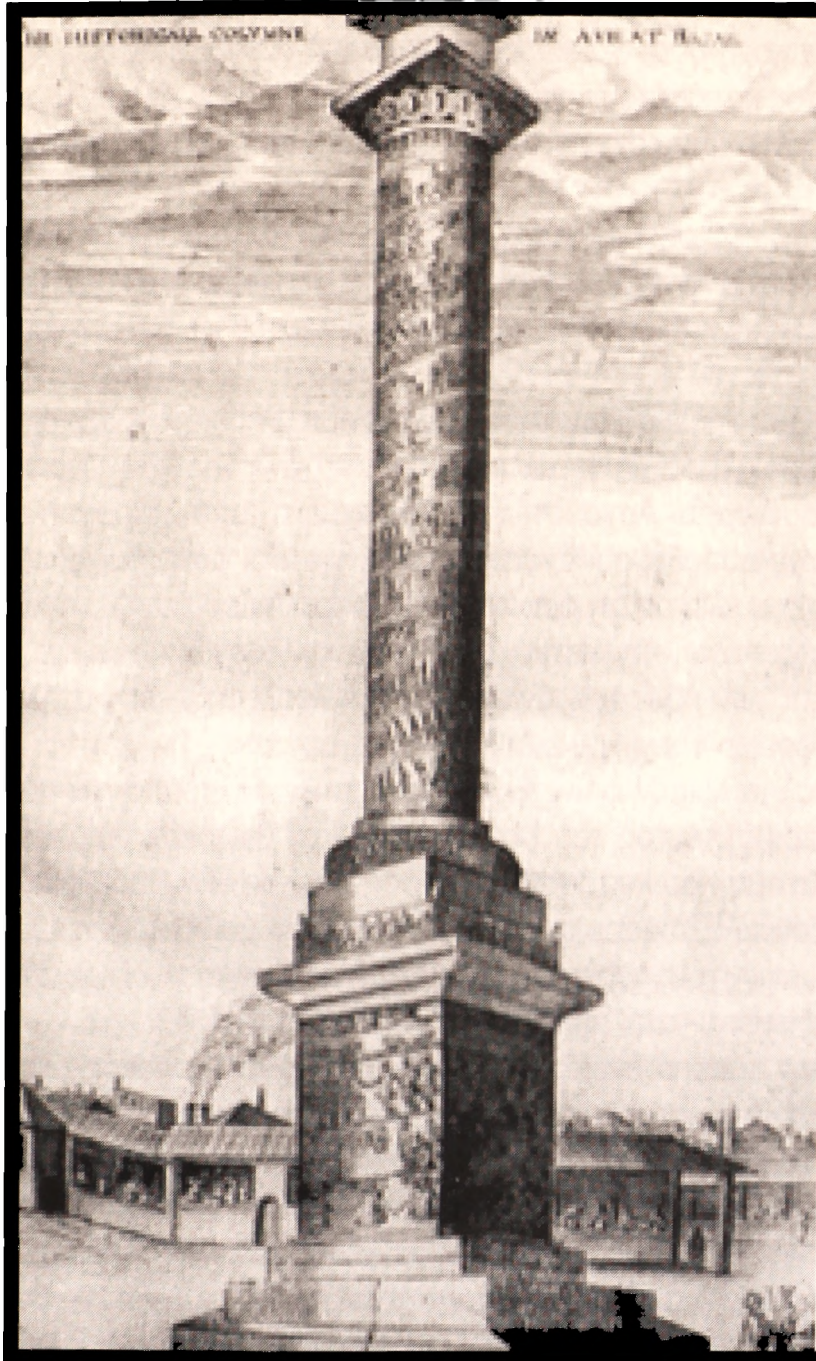
Με τον καιρό λοιπόν, ο Ιουστινιανός συγχέεται με τον Κωνσταντίνο και το Ισλάμ αντικαθιστά την Περσία ως βασικός εχθρός. Όσο για τη σφαίρα, αρχίζει να ορίζεται ως προστατευτικό φυλαχτό. Η ιστορία των Σταυροφόρων του 1204 επιβεβαιώνει αυτή την στροφή:

«Στην πέτρα αυτή ένας αυτοκράτορας έστησε το χάλκινο ομοίωμά του πάνω σ' ένα μεγάλο χάλκινο άλογο, και απλώνει το χέρι του προς τις ειδωλολατρικές χώρες. Και έχει πάνω του

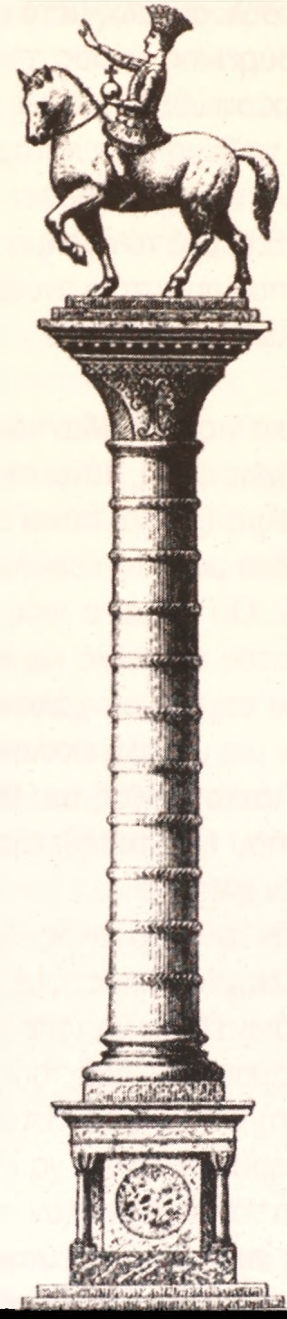
γράμματα που λένε... (σελ. 167). Και στο άλλο χέρι κρατά ένα χρυσό μήλο και έναν σταυρό πάνω στο μήλο». ³³

Δυτικοί (ο Βίλχελμ φον Μπόλντενσέλε το 1332, ο Λούντβιχ φον Σουντχάιμ το 1336) και ρώσοι ταξιδιώτες (ο Στέφανος του Νόβγκοροντ γύρω στο 1349, και ο συγγραφέας της ανώνυμης αφήγησης του 1389-1391), είναι αυτοί που μιλούν για το χρυσό ή μπρούντζινο μήλο, ³⁴ ενώ οι Άραβες συγγραφείς συνεχίζουν να αναφέρουν μια σφαίρα. Ο Γιακούτ (πριν το 1229) επιστρέφει στην εκδοχή του Χαράουι, ενώ ο Καζβινί ^{*****} (πριν το 1283) επιβεβαιώνει ότι το άγαλ-

λής της Ελλάδας και όλης της Μικράς Ασίας και όλης της γης της Συρίας, στην οποία βρίσκεται η πόλη της Ιερουσαλήμ, και της Αιγύπτου και της Αραβίας και της Περσίας, αλλά έχασε τα πάντα, εκτός από την Ελλάδα και τις χώρες που βρίσκονται γύρω απ' αυτήν, και ορισμένοι έχουν προσπαθήσει πολλές φορές να του ξαναβάλουν το μήλο στο χέρι, αλλά αυτό δεν θέλει πια να μείνει εκεί. Αυτό το μήλο σημαίνει την εξουσία που είχε στον κόσμο που είναι ολοστρόγγυλος. Και το άλλο χέρι προς την Ανατολή το κρατά τεντωμένο για να δείχνει τους εγκληματίες». ³⁵

«Αφού έχτισε την Αγιά Σοφιά, ο Ιουστινιανός καθάρισε την αυλή και το μαρμάρινο λιθόστρωτο (...),

μα τεντώνει το χέρι προς τη Δαμασκό και προσθέτει, όχι χωρίς κάποια κακία: «Το γεγονός ότι κοιτάζει προς τη Δαμασκό σημαίνει ότι αυτή η χώρα θα κατακτηθεί απ' αυτή την πλευρά».

Η σφαίρα του αγάλματος πέφτει το 1316 και αποκαθίσταται το 1325. Αυτή η προσωρινή εξαφάνιση όμως αρκεί για να δώσει νέα διάσταση στον θρύλο, διάσταση που αντανακλάται στα κείμενα που έχουν συγκεντρωθεί στα *Ταξίδια του Κυρίου Μαντεβίλ*:

«(Στην Κωνσταντινούπολη) βρίσκεται η πιο ωραία και η πιο επιβλητική εκκλησία του κόσμου, η Αγία Σοφία, και μπροστά απ' αυτήν την εκκλησία βρίσκεται το ομοίωμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού από επιχρυσωμένο χαλκό που τον απεικονίζει δαφνοστεφανωμένο και ανεβασμένο σ' ένα άλογο φτιαγμένο από το ίδιο υλικό. Και κρατούσε στο χέρι του ένα στρόγγυλο επιχρυσωμένο μήλο, το οποίο όμως έπεσε πριν από πάρα πολλά χρόνια και λένε ότι αυτό σημαίνει πως ο Αυτοκράτορας έχασε μεγάλο μέρος από τη γη και από την εξουσία του, γιατί ήταν Αυτοκράτορας

Η σφαίρα πέφτει για δεύτερη φορά κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στις μαρτυρίες του Ζώσιμου της Διάκρης, 1420-1421, και του Μπερτραντόν ντε λα Μπροκιέρ το 1432-1433: αυτοί οι δύο συγγραφείς βλέπουν τη σφαίρα στη θέση της, αλλά ο Γιόχαν Σιλτμπεργκερ, που βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη το 1427, αναγγέλλει την εξαφάνιση του μήλου και μαζί την εξαφάνιση της εξουσίας του αυτοκράτορα. ³⁶ Ο Πέρο Ταφούρ, ο τελευταίος που μας έδωσε περιγραφή της Πόλης πριν από την τουρκική κατάκτηση, αναφέρει την πτώση και την αποκατάσταση της σφαίρας στα χρόνια που προηγήθηκαν της επίσκεψής του, γεγονός που υποδηλώνει την προσκόλληση των τελευταίων βυζαντινών σ' αυτό που θεωρείτο ένα πραγματικό φυλαχτό για την πόλη. Ο Ταφούρ, που γράφει μετά το 1453, επιστρέφει στην παρατήρηση του Καζβινί γράφοντας: «Λένε ότι ο ιππέας είναι ο Κωνσταντίνος και προβλέπουν ότι από το μέρος που δείχνει θα έρθει η καταστροφή της Ελλάδας, πράγμα που όντως συνέβη». ³⁷ Η αυ-

τοκρατορική χειρονομία, από αποτρεπτική που ήταν στην αρχή, καταλήγει να θεωρείται προάγγελος της μοίρας, αφού η απειλή φαίνεται σίγουρη.

Μια απο τις πρώτες κινήσεις των κατακτητών θα είναι να γκρεμίσουν το άγαλμα από τη στήλη διότι πρόσβαλε την μουσουλμανική αρχή της απαγόρευσης των εικόνων, αλλά και για να απαλλαγούν από ένα σύμβολο που θεωρούσαν εξαιρετικά εχθρικό. Το Χρονικό του Ασίκ Πασαζαντέ, που συντάχθηκε το 1481-1482, διευκρινίζει ότι ο Μωάμεθ Β΄ έλιωσε τον χαλκό του αλόγου και κατασκεύασε μ' αυτόν κανόνια τα οποία χρησιμοποίησε στην πολιορκία του Βελιγραδίου, ενώ τοποθετεί το γεγονός πριν από το 1456, δηλ. αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης.³⁸

Ο τουρκικός μύθος της ίδρυσης της Κωνσταντινούπολης, που διαμορφώθηκε κυρίως μεταξύ του 1480 και 1491 και αναπτύσσει το θέμα μιας καταραμένης ίδρυσης η οποία είναι καταδικασμένη να καταστραφεί από τον Θεό, παρουσιάζει τη στήλη που την ξεπερνά το άγαλμα σαν την πεμπουσία της ύβρεως, της ύβρεως που συνιστά η ανύψωση μιας γήινης Αυτοκρατορίας απέναντι σ' αυτήν του Θεού.

«(Ο Γιάνκο γιός του Μαντιάν) έχτισε μια μεγάλη στήλη, πεντακόσιους πήχεις ψηλή, πάνω στην οποία βρισκόταν το σημερινό χάλκινο άγαλμα (...) και πάνω σ' αυτή τη στήλη έβαλε να φτιάξουν έναν δράκο με επτά κεφάλια που κανένας δεν μπορούσε να περιγράψει. Ο Γιάνκο, ο γιός του Μαδγαν, έβαλε να φτιάξουν το ομοίωμά του σε χαλκό και το τοποθέτησε πάνω στο δράκο, στη θέση του σημερινού χάλκινου αλόγου. Και μπροστά, έβαλε να φτιάξουν μια μεγάλη εκκλησία (...)

»Ο Γιάνκο, ο γιος του Μαντιάν, ερχόταν, ανέβαινε πάνω στη στήλη όπου είχε τοποθετήσει το ομοίωμά του, γονάτιζε και λάτρευε τον ήλιο.

»Όταν ο Βυζαντινός άρχισε να ξαναχτίζει την Ισταμπούλ έφτιαξε εκ νέου μια στήλη, στη θέση αυτής που είχε καταρρεύσει, κατόπιν έβαλε να τοποθετήσουν επάνω το ομοίωμα ενός ελέφαντα, έφτιαξε το δικό του ομοίωμα σε χαλκό και το τοποθέτησε πάνω στη στήλη (...) Ύστερα, ο Βυζαντινός έδωσε διαταγή να υποχρεώσουν τον λαό να λατρεύει το ομοίωμά του. Όποιος δεν ήθελε να το λατρέψει, τον πετούσαν από την κορυφή της στήλης.

»Στη συνέχεια πλανεύτηκε και ο Κωνσταντίνος. Έβαλε να κατασκευάσουν μια στήλη. Τοποθέτησε πάνω ένα χάλκινο άλογο, έβαλε να φτιάξουν το ομοίωμά του και το έβαλε επάνω. Ορισμένοι λένε ότι αυτό το χάλκινο άλογο ήταν ένα φυλαχτό, ότι δηλ., σύμφωνα με την πεποίθηση των απίστων, η πανούκλα δεν θα εισχωρούσε στο εσωτερικό της πόλης όσο αυτό το άλογο στεκόταν όρθιο».³⁹

Από τον Γιάνκο μπιν Μαντιάν, που ήταν αυτός ο οποίος επινόησε όλα τα κομμάτια για τις ανάγκες του μύθου, η ύβρις αποκλιμακώνεται: το δε αντικείμενο της ειδωλολατρικής λατρείας που επιβάλλουν οι ασεβείς ιδρυτές, από δράκος που ήταν στην αρχή, γίνεται στη συνέχεια ελέφαντας και τέλος ένα κοινό άλογο, στο οποίο το κείμενο αποδίδει μια προστατευτική και όχι δυσμενή δύναμη. Αντίθετα, η προ-αυτοκρατορική εκδοχή, η οποία υφαίνεται γύρω από την ερμηνεία της ιστορίας για την θεμελίωση της Αγίας Σοφίας που καταχωρείται στα Πάτρια, φαίνεται να οικτρίζει την καταστροφή του αγάλματος.

»Όταν ο Ιουστίνος Β΄ κληρονόμησε τον θρόνο και το στέμμα, εκτέλεσε τη διαθήκη του θείου του και έχτισε απέναντι στην Αγία Σοφία αυτήν την ψηλή στήλη, και αφού έβαλε τους αρχιμάστορες

να φτιάξουν το άγαλμα του θείου του σε χαλκό, το τοποθέτησε πάνω στην στήλη, έτσι ώστε κανείς στον κόσμο μέχρι εκείνη την ημέρα να μην έχει δει πιο επιβλητική εικόνα. Αυτό το χάλκινο άλογο και η εικόνα εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι την εποχή μας. Σύμφωνα με τα λεγόμενα κάποιων συκοφαντών, ο Σουλτάνος Μωάμεθ Χαν Γαζί (που ο Θεός να του χαρίσει την ευσπλαχνία του) έβαλε να τα γκρεμίσουν και με τον χαλκό των εικόνων έβαλε να φτιάξουν μεγάλα κανόνια. Η στήλη όμως παραμένει ακόμα όρθια απέναντι από την Αγία Σοφία».⁴⁰

Μια εξήγηση γι' αυτή την καταστροφή δίνεται στο χρονικό που αποδίδεται στον Εντίρνεβι Ρούι, γραμμένο το 1491-1492:

«Στην εποχή μας, ο Σουλτάνος Μωάμεθ τον κατέστρεψε και έβαλε να τον κατεβάσουν, γιατί ο λαός των Ρωμαίων έλεγε: 'Όσο το χάλκινο άλογο βρίσκεται στη θέση του, η πόλη θα επιστρέψει σε μας'.⁴¹

Σ' αυτήν τη διαβεβαίωση ανταποκρίνεται και η αφήγηση του Τζιοβάνι Μαρία Αντζιολέλλο, που πιάστηκε αιχμάλωτος κατά την άλωση της Εύβοιας το 1470 και παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1481:

«Στη μέση της εισόδου της Αγίας Σοφίας βρίσκεται μια πολύ ψηλή εγχάρακτη στήλη, πάνω στην οποία ήταν τοποθετημένο το είδωλο του Αγίου Αυγουστίνου⁴² φτιαγμένο από μπρούντζο. Αλλά το είχε αρπάξει ο Μέγας Τούρκος, γιατί οι αστρολόγοι και οι μάντις του έλεγαν ότι όσο το άγαλμα του Αγίου Αυγουστίνου θα υψώνεται πάνω στην στήλη, οι χριστιανοί θα έχουν πάντα την εξουσία επί των μουσουλμάνων: και έτσι λεηλατήθηκε η στήλη που αναφέραμε».⁴³

Το άγαλμα λοιπόν φαίνεται ότι αρπάχτηκε, ίσως υπό την πίεση του περιβάλλοντος του σουλτάνου, γιατί θεωρείτο προστατευτική δύναμη που λειτουργούσε προς όφελος των Βυζαντινών και εναντίον των μουσουλμάνων. Όσο για την μοίρα των τελευταίων λειψάνων του, περιγράφεται λεπτομερώς από τον Πιερ Ζίλ, ο οποίος διέμεινε στην πόλη από το 1547 έως το 1549:

«Για την κακομεταχείριση που επέβαλε ο Ιουστινιανός στον Θεοδόσιο⁴⁴ πήραν εκδίκηση οι Βάρβαροι αφού χρησιμοποίησαν τη στήλη με τον ίδιο τρόπο απογυμνώνοντάς την από το άγαλμα, από το άλογο και από τον χαλκό με τα οποία ήταν καλυμμένη, έτσι ώστε για πολλά χρόνια να παραμένει γυμνή. Πριν από τριάντα περίπου χρόνια, όλος ο κορμός καταστράφηκε μέχρι το βάθρο και πριν από ένα χρόνο η στήλη γκρεμίστηκε μέχρι τη βάση. Μάλιστα, μπόρεσα να παρατηρήσω μια πηγή να αναβλύζει απ' αυτή τη βάση και να χύνεται περνώντας μέσα από σωλήνες σε μια στέρνα. Τώρα στην ίδια θέση βρίσκεται ένας πύργος δεξαμενής νερού και οι σωληνώσεις υδροδότησης έχουν επεκταθεί. Πρόσφατα, είδα το έφιππο άγαλμα του Ιουστινιανού, που υψωνόταν πάνω στη στήλη και το οποίο για πολύ καιρό φυλασσόταν μέσα στο τείχος του Παλατιού, να οδηγείται στο χυτήριο που φτιάχνουν τα κανόνια. Ανάμεσα στα κομμάτια βρισκόταν η κνήμη του Ιουστινιανού, η οποία ξεπερνούσε το ύψος μου και η μύτη του είχε μήκος 25 εκατοστά. Δεν τόλμησα να μετρήσω δημόσια το μήκος των ποδιών του αλόγου που κείτονταν στο έδαφος, αλλά μέτρησα κρυφά μια από τις οπλές του και είχε ύψος περίπου 25 εκατοστά».⁴⁵

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΜΥΘΟΥ ΤΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟΥ ΜΗΛΟΥ

Θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι ο τουρκικός μύθος του Κόκκινου Μήλου προκύπτει από τα δύο μείζονα θέματα που προηγού-

νται αυτού, του δέντρου και του μήλου, αφού δανείζεται από το ένα το όνομά του και από το άλλο την έννοια του ορίου. Όταν ξέρουμε ότι αυτά τα δύο θέματα επιβίωσαν μέχρι την πτώση της Κωνσταντινούπολης και μάλιστα ενισχύθηκαν καθώς πλησίαζε η πτώση, τι το φυσικότερο από το να φανταστούμε την αναβίωσή τους από τους Τούρκους; Φαίνεται όμως ότι η πραγματικότητα ήταν εντελώς διαφορετική.

Η μακρόχρονη συμβίωση των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων με τις μουσουλμανοτουρκικές στο πλαίσιο του οθωμανικού κράτους, καθώς επίσης και οι προσηλυτισμοί από τη μια θρησκεία στην άλλη καθιστούν εντελώς εύλογες τις μεταβιβάσεις των θεμάτων. Εντούτοις, εντυπωσιαστήκαμε όταν μελετώντας τους τουρκικούς μύθους της ίδρυσης της Κωνσταντινούπολης και της ανέγερσης της Αγίας Σοφίας διαπιστώσαμε μια μεγάλη στεγανότητα. Κατ' αρχάς, αν και οι Άραβες ιστορικοί γνωρίζουν πολύ καλά τη βυζαντινή ιστορία και τοποθετούν με άνεση στο χώρο και τον χρόνο τις μορφές και τα γεγονότα που συνδέονται με την ιστορία του αραβικού και του μουσουλμανικού κόσμου, μάταια θα αναζητήσουμε το όνομα ενός βυζαντινού αυτοκράτορα, συμπεριλαμβανομένου και του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ή ενός αξιωματούχου της Αυτοκρατορίας, σε οθωμανικό χρονικό προγενέστερο ή μεταγενέστερο του 1453. Πρέπει μάλιστα, να περιμένουμε μέχρι τον 19ο αιώνα προκειμένου οι οθωμανοί ιστορικοί να μεταφράσουν από τις ευρωπαϊκές γλώσσες αποσπάσματα που αφορούν τη βυζαντινή ιστορία. Επιπλέον, παρά τα όσα επιβεβαιώνει ο μύθος που αναφέραμε, σύμφωνα με τον οποίο ο Μωάμεθ Β' ζήτησε από τους βυζαντινούς σοφούς και εκκλησιαστικούς να γράψουν την «Ιστορία της Κωνσταντινούπολης» που αποτελεί μυθική αφήγηση, η ιστορία δεν περιέχει ούτε ίχνος αλήθειας και τα στοιχεία που έχουν τις ρίζες τους στη βυζαντινή παράδοση μεταφέρονται από τα αραβικά κείμενα. Και αν εμείς αναζητήσαμε μάταια τις ρίζες της προσωπικότητας του μυθικού ιδρυτή της πόλης στην τουρκική ιστορία, πριν αντιληφθούμε ότι συγκροτήθηκε από στοιχεία που προέρχονται από αραβικές ή συριακές πηγές, ούτε στα βυζαντινά κείμενα συναντήσαμε το παραμικρό ίχνος αυτής της προσωπικότητας, καθώς και των μεγάλων θεμάτων του τουρκικού μύθου στη μεταγενέστερη ελληνική παράδοση. Αυτή η στεγανότητα των παραδόσεων δηλώνει ίσως ότι το βάρος της λόγιας παράδοσης είναι πολύ πιο μεγάλο απ' όσο θα φανταζόμαστε με την πρώτη ματιά απέναντι σε μια προφορική παράδοση που θα φάνταζε συγκρητική.

Οι πρώτες μελέτες που πραγματεύονται το Κόκκινο Μήλο, αυτές του Ζαν Ντενί και του Ετόρε Ρόσι,⁴⁶ αρχίζουν παραθέτοντας την προφητεία του Βαρθολομαίου Γκεόργκιεβιτς, που εκδόθηκε το 1545, και συνεχίζουν με τις μεταγενέστερες αναφορές. Ο Ρόσι αναφέρει το Μοναχικό Δέντρο και το μήλο του αγάλματος του Ιουστινιανού και συμπεραίνει μία εντελώς φυσική διαδοχή, αλλά κανένα από τα τουρκικά κείμενα που εισάγουν το Κόκκινο Μήλο δεν αναφέρεται σε όσα προηγήθηκαν. Πιο πρόσφατοι συγγραφείς που θέλησαν να διευρύνουν το πεδίο των ερευνών τους χάθηκαν μέσα στις διαφορετικές αναφορές του μήλου: το μήλο ως σύμβολο εξουσίας γενικά, αλλά και ως σύνορο, δηλ. ως σύνθεση του μήλου και του δέντρου.⁴⁷

Νομίζουμε ωστόσο ότι για να ξαναβρούμε το κομμένο νήμα που συνδέει το μήλο με την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης πρέπει να κάνουμε άλλη μια παράκαμψη, αυτή τη φορά από τη Δύση, και να προχωρήσουμε για άλλη μια φορά σε στάδια.

Το πρώτο στάδιο αφορά τη διαμάχη των γερμανών και των βυζαντινών αυτοκρατόρων περί την Αυτοκρατορία. Αντιμέτωπος με τις διεκδικήσεις του Εμμανουήλ Κομνηνού, ο Φρειδερίκος ο Βαρβαρόσσας (Μπαρμπαρόσα) μεταφέρει το 1164 τα λείψανα των βασιλέων «μάγων» από το Μιλάνο στην Κολωνία, και την επόμενη χρονιά ο Πάπας αναγορεύει τον Καρλομάγνο σε άγιο. Γύρω στο 1370, ο Γιοχάνες φον Χιλντεσέιμ μνημονεύει στο *Liber de trium Regum corporibus Coloniā translates* τον μύθο που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται. Αναφέρει το μήλο του Ιουστινιανού και στη συνέχεια λέει ότι ο Αλέξανδρος είχε κι αυτός επίσης κατασκευάσει ένα επίχρυσο μήλο ως φόρο τιμής στην αυτοκρατορία του. Πρόκειται για το μήλο που θα προσφέρει ο Μελχιόρ στον Ιησού βρέφος, το οποίο ως ένδειξη ταπεινότητας το κάνει σκόνη. Η αληθινή θρησκεία, ανατρέποντας την υλική, ειδωλολατρική δύναμη, μεταβιβάζει την πνευματική της δύναμη, η οποία, μαζί με την μεταφορά των σωμάτων των βασιλέων «μάγων» στην Κολωνία, συναντά την εξουσία των αυτοκρατόρων. Είναι το Reichsapfel στη θέση του χρυσού μήλου του Ιουστινιανού.⁴⁸

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, οι αποκαλυπτικές αφηγήσεις που την αφορούν μεταφέρονται όχι στους Τούρκους, οι οποίοι δεν φαίνεται να φοβούνται μια μελλοντική επανάκτηση, αλλά στους Δυτικούς, που ανησυχούν μήπως δεν μπορέσουν να σταματήσουν την τουρκική επέλαση. Την ίδια στιγμή, η εξαφάνιση της βυζαντινής Αυτοκρατορίας αφήνει τον γερμανό Αυτοκράτορα μοναδικό κληρονόμο του ρωμαϊκού κόσμου. Στο εν λόγω πλαίσιο, οι παλαιές αποκαλυπτικές πηγές εξερευνούνται εκ νέου και ανασυντίθενται με τους Τούρκους στο ρόλο της μαστιγας του Θεού και τον γερμανό Αυτοκράτορα στον ρόλο του σωτήρα, αφού αυτός ο ρόλος διεκδικείται συχνά από τους δυτικούς ανταγωνιστές του, τον Πάπα ή τον βασιλιά της Γαλλίας.

Έτσι, η πρώτη έκδοση του ιδρυτικού κειμένου της στρατευμένης Αποκάλυψης, της αφήγησης του Ψευδο-Μεθόδιου, θα γίνει στην Κολωνία, στην πόλη των βασιλέων «μάγων», το 1475. Το 1488, ο Γιοχάνες ντε Λίχτενμπέργκερ, αστρολόγος του αυτοκράτορα Φρειδερίκου Γ', εμπνεόμενος από μία σύζευξη πλανητών που έλαβε χώρα το 1484, δημοσιεύει την πρώτη έκδοση του *Pronosticatio in Latino vera et prius non audita*. Το έργο, μεταφρασμένο στα γερμανικά με τον τίτλο *Der Nollhart. Diss sind die prophetien sancti Methody*, δημοσιεύεται στη Βασιλεία το 1517 και στο Άουγκσμπουργκ το 1522· γνωρίζουμε επίσης μια έκδοση του 1527 την οποία προλογίζει ο Λούθηρος.⁴⁹

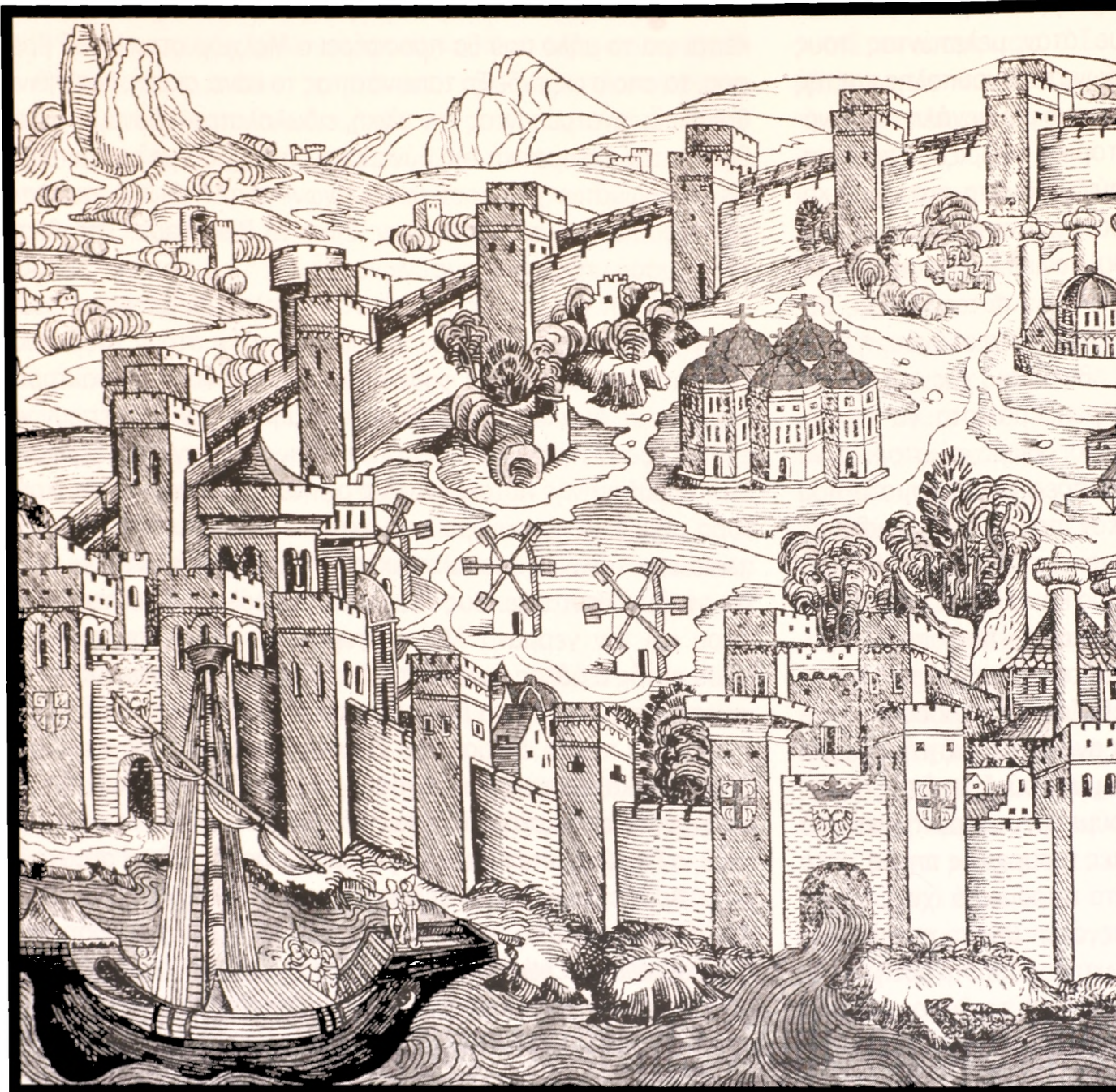
Η προφητεία κάνει λόγο για τους Τούρκους στα κεφάλαια XV και XVI. Παρουσιάζει ένα δέντρο με δεκαπέντε κλαδιά, σχεδόν ξερό, που υποτίθεται ότι απεικονίζει την τουρκική Αυτοκρατορία, και υποκρύπτει αναφορές στις προφητείες του Δανιήλ. Ακολουθεί μια σύντομη χρονολόγηση των οθωμανών σουλτάνων, που περιλαμβάνει δώδεκα ονόματα. Το δέκατο τρίτο θα είναι ο Doglohis, που θα έχει δύο γιούς, τον Ντανόριουμ και τον Ντερόντουμ. Στη συνέχεια, το κείμενο υιοθετεί το σχήμα του Ψευδο-Μεθόδιου. Οι Τούρκοι θα έρθουν στην Γερμανία για να λεηλατήσουν τη χώρα και να σφαγιάσουν τον κόσμο. Κάθε αντίσταση των γερμανών πριγκίπων θα είναι μάταια, αλλά ο γερμανός Αυτοκράτορας θα νικήσει τους Τούρκους και θα φέρει στους χριστιανούς τη χιλιετία της ευτυχίας. Εντούτοις, αν οι γερμανοί πριγκίπες δεν ενωθούν με τον μεγάλο αετό, δηλαδή τον Αυτοκράτορα, ο Doglohis, ο δέκατος τρίτος κλάδος των Τούρκων, θα έρθει να καταστρέψει τα εδάφη τους. Θα χτυπηθεί παρ' όλα αυτά από το

Κόκκινο Μήλο της Κολωνίας, όπως έχει ήδη προαναγγελθεί στην προφητεία του Μέρλιν:

«Αλλά, κοντά στο Χρυσό Μήλο της Κολωνίας
Σύμφωνα με την προφητεία του Μέρλιν
Αυτοί (ο Σουλτάνος και τα στρατεύματά του) θα χτυπηθούν
και θα πνιγούν.»

Η Αποικία του Μονοδενδρίου στο τελευταίο όραμα του Δανιήλ γί-

όταν βρισκόταν στην Αδριανούπολη το 1473 να συγκεντρώσει τα κατορθώματα του Σαρί Σαλτούκ, μιας σχεδόν μυθικής προσωπικότητας, ο οποίος εκείνη την εποχή είχε γίνει προστάτης άγιος των απογόνων των γκαζί [γαζήδων], των πρώτων οθωμανών κατακτητών των Βαλκανίων. Ο Εμπού Χαγρ συγκεντρώνει το υλικό σε επτά χρόνια –αριθμός πραγματικός ή συμβατικός;– και συντάσσει μια μακριά εποποιία, εμπνευσμένη κατά μεγάλο μέρος από εκείνη του Σεγίτ Μπατάλ*****, άραβα κατακτητή της Ανατολίας. Το παλαιότερο χειρόγραφο αυτού του έργου πάντως χρονολογείται το έτος

Liber Chronicarum (Cezar) =

Η εικόνα της

Κωνσταντινούπολης των

Michael Wolgemut &

Wilhelm Pleydenwuf από το

βιβλίο του Hardmann

Schedell, *Liber*

Chronicarum, Νυρεμβέργη

1493 [πηγή: Mustafa Cezar,

Osmanlı Başkenti. İstanbul

Ιστανμπούλ η Οθωμανική

Πρωτεύουσα, Erol Kerim

Aksoy kültür, eğitim, spor ve

sağlık vakfı yayını,

Ιστανμπούλ 2002, 18 & 19].

νεται η Αποικία του Κόκκινου Μήλου. Έτσι λοιπόν, με την ιστορία του Λίχτενμπεργκερ, στα τέλη του 15ου αιώνα, στη Γερμανία και στο περιβάλλον του Φρειδερίκου Γ', μεγάλου υπέρμαχου της αυτοκρατορικής ιδέας, πραγματοποιείται η μεταλλαγή του δέντρου σε μήλο. Είναι προφανές ότι αυτή η μεταλλαγή έγινε δυνατή λόγω της τοπωνυμικής ταυτότητας της Κολωνίας. Το θέμα του δέντρου, λιγότερο πρόσφορο και ήδη χρησιμοποιημένο ως ξερό δέντρο, πιο συνεπές προς τη δυτική ερμηνεία, αντικαθίσταται από το μήλο, που αποτελεί αμεσότερη αναφορά στην Κολωνία και στη νομιμοποίηση της γερμανικής Αυτοκρατορίας μέσα από τους βασιλείς «μάγους».

Η μεταβίβαση αυτού του θέματος στην οθωμανική λογοτεχνία φαίνεται να γίνεται πολύ γρήγορα, γεγονός που αφήνει ανοιχτά ορισμένα προβλήματα χρονολόγησης. Ο Τζεμ, γιος του Μωάμεθ Β' και άτυχος διεκδικητής του θρόνου, θα ζητούσε από τον πατέρα του όσο ήταν ζωντανός και από κάποιον Εμπούλ Χαγρ Ρουμί

1590-1591, ενώ είναι αδύνατον να γνωρίζουμε πότε συντάχθηκε το απόσπασμα που μας ενδιαφέρει. Το συγκεκριμένο απόσπασμα διηγείται μια μεγάλη εκστρατεία των γκαζί [γαζήδων] προς την κεντρική Ευρώπη διαμέσου της Ρωσίας υπό την αρχηγία του Σαρί Σαλτούκ:

«Ταξίδευαν επτά μέρες. Έφτασαν στους εύφορους τόπους που βρίσκονται δίπλα στην Ουγγαρία, τη Γερμανία και το Ayurusarur (Αουγκσμπουργκ;). Έφτασαν σε μια μεγάλη πόλη όπου στο εσωτερικό ενός μεγάλου κάστρου βρισκόταν μια μεγάλη εκκλησία, η πόρτα της οποίας ήταν κλειστή. Στην κορυφή του τρούλου της βρισκόταν μια χρυσή σφαίρα που είχε το σχήμα μήλου από κόκκινο χρυσάφι. Τότε, ο Σερίφ Σαρί Σαλτούκ μίλησε: 'Τί είναι αυτό;' είπε. Απάντησαν: 'Το λένε Κόκκινο Μήλο'.⁵⁰

Ο Σαρί Σαλτούκ σπάει την πόρτα της εκκλησίας, εισβάλλει με τους συντρόφους του και λεηλατεί τα πλούτη της. Μια φωνή όμως του απαγορεύει να αγγίξει μία ράβδο, που ήταν η ράβδος

του Μωυσή, όπως και την πανοπλία του Δαβίδ και το στέμμα του Ιησού.

«Προσπάθησε επίσης να κατεβάσει αυτή τη μεγάλη χρυσή σφαίρα. Διέταξε τους στρατιώτες να ανέβουν για να την κατεβάσουν. Αμέσως η Αυτού Εξουσία ο Χιντρ –που είχε η σωτηρία να είναι μαζί του– ήρθε και χαιρέτησε. Και μίλησε: 'Ω Σερίφ! Δεν μπορείς να την κατεβάσεις. Δέκα χαλίφηδες θα έρθουν από τον λαό του Μωάμεθ και ο δέκατος χαλίφης θα την κατεβάσει' λέει».⁵¹

Ο προφήτης Χιντρ απαριθμεί τότε οκτώ χαλίφηδες και προσθέτει ότι μόνο ο Θεός γνωρίζει ποιοι θα είναι οι άλλοι.

Το κόκκινο Μήλο εμφανίζεται δεύτερη φορά στο *Saltuknâme* σ' ένα όνειρο του σουλτάνου Μουράτ Α' (1362-1389):

«Ο Μουράτ Χαν Γαζί βλέπει σε όνειρο την Μεγαλειότητά του τον Απεσταλμένο (Μωάμεθ) –είθε η σωτηρία να τον βρει–. (Αυτός) μίλησε: 'Πήγαινε στην πόλη της Αδριανούπολης, αυτή είναι η πατρίδα σου, η θέση των γκαζί, η πόρτα της νίκης και το σπίτι της κατάκτησης. Από κει, όποιος κι αν είναι ο τόπος προς τον οποίο θα κατευθυνθείτε, η κατάκτηση και η νίκη θα είναι δική σας, θα είστε σε θέση ισχύος. Από κει θα κατακτήσετε την Ανατολή και τη Δύση, τον Βορρά και τον Νότο, τις τέσσερις γωνιές του κόσμου, τη γη και τη θάλασσα. Θα νικήσετε όλους όσοι κατοικούν σ' αυτή τη γη και θα καταλάβετε αυτούς τους τόπους. Από κει θα προχωρήσετε ακόμα πιο μακριά και η γενιά σας θα κατακτήσει το Κόκκινο Μήλο. Ολόκληρος ο κόσμος θα υποταχθεί σε σας', είπε».⁵²

Ο Σαρί Σαλτούκ γίνεται έτσι ο πρόδρομος που θα οδηγήσει τους οθωμανούς σουλτάνους μέχρι το Κόκκινο Μήλο. Δεν πρέπει να το αγγίξει ο ίδιος, αφήνοντας αυτή την έγνοια στον άξιο διάδοχο των χαλίφηδων, τον οθωμανό ηγεμόνα. Το κείμενο του *Σαλτουκναμέ* [*Saltuknâme*] επαναλαμβάνει για λογαριασμό της τη γερμανική προφητεία που θεωρεί την Κολωνία ως το έσχατο σύνορο της τουρκικής προέλασης και μεταμορφώνει την αναμενόμενη εκεί καταστροφή σε νίκη, όπως ακριβώς και οι αραβικές ιστορίες είχαν μεταστρέψει τις βυζαντινές ιστορίες που αφορούσαν την Κωνσταντινούπολη.

Το δεύτερο κείμενο που κάνει αναφορά στο Κόκκινο Μήλο είναι μια μικρή ανώνυμη και αχρονολόγητη έκκληση, που απευθύνεται στον Βαγιαζίτ Β' και φυλάσσεται στα αρχεία του Τοπκαπί:⁵³

«Η παράκληση του δούλου σας προς την Υψηλή Πύλη είναι η ακόλουθη: Είδα ένα βράδυ σε όνειρο τον Σεγίτ Γκαζί – είθε το έλεος να είναι μαζί του. Σε μια μεγάλη συνεδρίαση του ηγεμόνα, η μεγαλειότητά του ο μονάρχης μας Σουλτάνος Μπαγεζίτ – είθε η δόξα του να παραμείνει– ήταν καθισμένος μπροστά του και ο δούλος σας ήταν καθισμένος δίπλα του. Μας έφεραν και στους δύο έναν δίσκο γεμάτο με αίμα και η μεγαλειότητά του ο Σεγίτ Γκαζί πρόσταξε: «Ορίστε, σου τον δίνουμε Σουλτάνε Μπαγεζίτ, πάρε τον και οδήγησέ τον να κατακτήσει όλους τους τόπους μέχρι το Κόκκινο Μήλο στη Δύση και να επεκτείνει το Ισλάμ». Μου έδειξαν από πού πηγαίνει κανείς σ' αυτόν τον τόπο, κι αν μας προστάξεις θα δείξουμε το δρόμο στη μεγαλειότητά σου τον μονάρχη».

Αυτό το μικρό κομμάτι χαρτιού ήταν καρφιστωμένο σε ένα άλλο κείμενο από το οποίο θα πρέπει να χωρίσθηκε κατά την αρχειοθέτηση. Οι αρχειοφύλακες το χρονολόγησαν το 1511, χρονολογία που δεν εμφανίζεται στο κείμενο, αλλά ίσως εμφανιζόταν στα επισυναπτόμενα έγγραφα. Το 1511 είναι παρ' όλα αυτά μια σημαντική χρονολογία, αφού αυτή την τελευταία χρονιά της βασιλείας του Μπαγεζίτ Β' ανακαινίσθηκε το σύμπλεγμα και το μαυσωλείο

του Σεγίτ Μπαταλ Γκαζί, στην κωμόπολη που φέρει το όνομά του κοντά στο Εσκή Σεχίρ. Ο Μιχάλογλου Αχμέτ μπέης, μέλος μιας από τις εξέχουσες οικογένειες των Γκαζί [Γαζήδων], έχτισε εκεί ένα μοναστήρι δερβίσηδων (*zaviye*). Ο Σεγίτ Μπαταλ Γκαζί είναι το αρχέτυπο του Σαρί Σαλτούκ και αυτή η πράξη θεμελίωσης επιτρέπει στους Γκαζί [Γαζήδες] να καταφύγουν στην Ανατολία. Οι ελπίδες τους, που προς το τέλος της βασιλείας του Μωάμεθ Β' φαίνεται να αποκρυσταλλώνονται γύρω από τον Τζεμ, στον οποίο αποδίδεται η σύνταξη της Σαλτουκναμέ, μετατέθηκαν τότε στον Μπαγεζίτ, πιθανόν τον δέκατο χαλίφη που αναφέρεται στην εποποιία. Μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι η μικρή έκκληση του Τοπκαπί είναι μεταγενέστερη της διήγησης της Σαλτουκναμέ, αφού ο όρος Κόκκινο Μήλο φαίνεται να είναι ήδη γνωστός και δεν χρειάζεται να επεξηγηθεί. Τελικά, αν πρέπει να συγκρατήσουμε τη χρονολογία 1511 είναι γιατί αντιστοιχεί στον τελευταίο χρόνο της βασιλείας του Μπαγεζίτ, κατά τη διάρκεια της οποίας ο γιος του σουλτάνου Σελίμ εξεγείρεται εναντίον του πατέρα του, κατηγορώντας τον για αδιαφορία απέναντι στην ιρανική ετεροδοξία. Σε μια στιγμή λοιπόν που υπάρχει πίεση για την μετακίνηση του μετώπου των κατακτήσεων προς την Ανατολή, το περιβάλλον των Γκαζί [Γαζήδων] μοιάζει να θέλει να κάνει αντιπερισπασμό υπενθυμίζοντας τον βασικό στόχο των κατακτήσεων, την Ευρώπη.

Η βασιλεία του Σελίμ Α' (1512-1520) αντιστοιχεί στην πραγματικότητα σε μια ανάπαυλα από τις κατακτήσεις στην Ευρώπη, οι οποίες θα ξαναρχίσουν με την ανάρρηση στην εξουσία του Σουλεϊμάν με την άλωση του Βελιγραδίου το 1521. Το θέμα του Κόκκινου Μήλου εξαπλώνεται τότε, καθώς οι επανεκδόσεις του έργου του Λίχτενμπεργκερ ακολουθούν το ρυθμό της τουρκικής προέλασης: το 1517, έτος της κατάκτησης της Αιγύπτου, το 1522, την επαύριο της κατάκτησης του Βελιγραδίου και το 1527, την επαύριο της μάχης του Μόχατς, που καταφέρνει ένα μοιραίο χτύπημα στο βασίλειο της Ουγγαρίας και ανοίγει στους Τούρκους τον δρόμο προς τη Γερμανία.

Με αφορμή τη μάχη του Μόχατς, το 1526, ο Κάντι, ποιητής που καταγόταν από την Προύσα και πέθανε το 1555, συντάσσει ένα χρονογράφημα, το οποίο παρατίθεται από τον Τζελαταντέ μουσταφά στα *Tabakat ul-Memalik ve Derecat ul-Mesalik* που ολοκληρώθηκαν το 1557.⁵⁴

«Ο Σάχης Σουλεϊμάν τράβηξε το σπαθί του που αστραποβόλουμε για τον ιερό πόλεμο

Οι σπίθες του έβαλαν φωτιά στην κατοικία του εγκληματία βασιλιά

Ο στρατός της μουσουλμανικής θρησκείας τον τράβηξε με βία

Τα στρατεύματα των συμμάχων του άρχισαν αμέσως να θρηνούν

Έδωσα την χρονολογία λέγοντας: 'Το Κόκκινο Μήλο με το σπαθί του το πήρε ο Σάχης!'

Ένας άλλος ποιητής, ο Χαϊρετί, που γεννήθηκε στο Yenice-i Vardar στη Μακεδονία, και πέθανε το 1534, γνωστός ως προστατευόμενος του Ιμπραήμ Πασά, του μεγάλου βεζύρη του Σουλεϊμάν, συνέθεσε επίσης ένα χρονογράφημα με αφορμή την πολιορκία της Βιέννης, το 1529.⁵⁵

«Σάχη μου, διαπέρασες το στήθος του βασιλιά με το ξίφος του πόνου

Έδειξε την αληθινή φύση σου σ' αυτόν τον δυστυχή άπιστο
Ένας δεξιότηχης του λόγου σηκώθηκε για να δώσει την ημε-
ρομηνία

Σάχη μου, το Κόκκινο Μήλο, το γέμισες με κυδώνια!»

Δεν ξέρουμε αν πρέπει να αναζητήσουμε μια ιδιαίτερη σημασία ή ένα λανθάνον νόημα στο κυδώνι, ή αν έχουμε εδώ ένα λογοπαίγνιο ανάμεσα στο αγνα [κυδώνι], ένα φρούτο που παραπέμπει σε ένα άλλο, και στην ονοματοποιία ay vay [αχ βαχ], οπότε θα έπρεπε να μεταφράσουμε: «Το Κόκκινο Μήλο, με φωνές και με θρήνους το γέμισες!»

Στο πρώτο κείμενο, το Κόκκινο Μήλο μπορεί να είναι η Ουγγαρία ή, πιο συγκεκριμένα, η Βούδα. Στο δεύτερο, πρόκειται προφανώς για τη Βιέννη. Όλα λοιπόν δείχνουν ότι οι Τούρκοι, γνωρίζοντας μια προφητεία σύμφωνα με την οποία θα προελάσουν έως έναν σπουδαίο τόπο της Δύσης του οποίου αγνοούν την ακριβή θέση, αποκαλούν «Κόκκινο Μήλο» κάθε σημαντικό στόχο κατάκτησης.

Παρ' όλα αυτά, σε ένα κείμενο που συντάχθηκε γύρω στο 1543 και τοποθετείται στο σημείο τομής των δύο πολιτισμών, του ουγγρικού και του τουρκικού, το Κόκκινο Μήλο ταυτίζεται με την Κολωνία. Πρόκειται για το *Tarih-i Ungurus*, μια *Ιστορία της Ουγγαρίας* γραμμένη από τον δραγουμάνο Μαχμούτ, έναν αποστάτη εβραϊκής καταγωγής, ο οποίος, εμπνευσμένος από τις δυτικές πηγές της όψιμης αρχαιότητας και του μεσαίωνα, συντάσσει μια μυθική ιστορία της Ουγγαρίας με σκοπό να παρακινήσει τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή να κατακτήσει τη Βιέννη.⁵⁶

Αναφερόμενος στη μάχη μεταξύ του βασιλιά Πέτρου (1038-1041 και 1044-1047), ανηψιού του Saint Étienne (Αγίου Στεφάνου),⁵⁷ και του αντιπάλου του Αμπά (1041-1044), ο συγγραφέας γράφει:

«Ο Αμπά προχώρησε εναντίον του βασιλιά με πολυάριθμη στρατιά. Βήμα-βήμα, εισχώρησε κάποτε στο έδαφος της Ουγγαρίας. Βλέποντας αυτή την κατάσταση, οι ευγενείς που βρίσκονταν δίπλα στον βασιλιά σκόρπισαν και έφυγαν κρυφά. Ο βασιλιάς Πέτρος σώθηκε τότε με μερικούς από τους πιο σημαντικούς άνδρες του και πήγε στη Γερμανία. Όμως, εκείνη την εποχή, ο Αυτοκράτορας της Γερμανίας βρισκόταν στην πόλη της Κολωνίας, που είναι το Κόκκινο Μήλο».⁵⁸

Στη συνέχεια της ιστορίας, η πόλη αναφέρεται μόνο με την ονομασία Κόκκινο Μήλο και ο γερμανός Αυτοκράτορας με την ονομασία ο αυτοκράτορας του Κόκκινου Μήλου.

Έτσι, από το απόσπασμα της *Saltuknâme* μέχρι αυτό του *Tarih-i Ungurus*, το Κόκκινο Μήλο φαίνεται να συσχετίζεται και να έλκει την καταγωγή του από το Χρυσό Μήλο της Κολωνίας. Αλλά καθώς, από την Σαλτουκναμέ και την έκκληση του Τοπκαπί, το Κόκκινο Μήλο έγινε ύψιστος στόχος κατάκτησης –όπως στην ιστορία του Λίχτενμπέργκερ– έχει την τάση να προσαρμόζεται στις πολιτικές ανάγκες της στιγμής και, με την βοήθεια της ποιητικής αδειάς ενός Κάντι ή ενός Χαϊριτί, καταλήγει να σημαίνει κάθε στόχο που επιτεύχθηκε ή που επιθυμείται σφοδρά από τους Οθωμανούς. Απ' αυτή την άποψη, η Κολωνία, μακρινή και ελάχιστα σημαντική για την αναμέτρηση μεταξύ του Καρόλου Ε' και του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, υποχωρεί για να παραχωρήσει τη θέση της στο πραγματικό αντικείμενο, τον τόπο του συνόρου που δεν έχει συγκεκριμένη γεωγραφική θέση.

Στη μάχη του Μόχατς, αιχμαλωτίζεται ένας Δαλματός με το όνομα Bartol Djurdjevic. Παραμένει αιχμάλωτος μέχρι το 1537 και

επιστρέφει κατόπιν στη Δύση για να δημοσιεύσει, γύρω στο 1544, με το εκλατινισμένο όνομα Μπαρτολομέους Γκεοργκίεβιτς, μια σειρά από μικρά προπαγανδιστικά έργα που θα γνωρίσουν μεγάλη επιτυχία, αφού μπορούμε να καταγράψουμε περισσότερες από ογδόντα δύο εκδόσεις σε οκτώ γλώσσες.⁵⁹ Ένα απ' αυτά τα μικρά έργα, που τιτλοφορείται *Prognoma, sive praesagium mehemetanorum, primum de christianorum calamitatibus, deinde de suo gentis interitu ex lingua persica in latinum sermonem conuersum* και δημοσιεύεται για πρώτη φορά στη Worms το 1545, είναι ολόκληρο αφιερωμένο στην «τουρκική προφητεία» του Κόκκινου Μήλου και αποτελεί το σημείο αφετηρίας των μεταγενέστερων ερμηνειών.

Το κείμενο που παρατίθεται, στα τουρκικά, είναι το ακόλουθο:

«Ο σουλτάνος μας έρχεται, καταλαμβάνει τις χώρες των απίστων, κυριεύει το Κόκκινο Μήλο, τις κατέχει για επτά χρόνια, και αν το ξίφος του απίστου δεν εμφανισθεί, για δώδεκα χρόνια. Τις εξουσιάζει, χτίζει σπίτια, φυτεύει αμπέλια, καλλιεργεί κήπους, γεννιούνται αγόρια και κορίτσια. Δώδεκα χρόνια αργότερα εμφανίζεται το χριστιανικό ξίφος που θα κυνηγήσει τον Τούρκο».

Ο Γκεοργκίεβιτς δίνει την ακόλουθη εξήγηση:

«Οι Τούρκοι πιστεύουν ότι πίσω από τη λέξη Kizil Elma (kisuIalmi) υπάρχει κάποια αυτοκρατορική πόλη μεγάλης έκτασης και φήμης. Και οι σοφοί τους αναρρωτιούνται γι' αυτήν. Διότι υπάρχουν κάποιοι που εκτιμούν ότι πίσω απ' αυτό το όνομα κρύβεται η πόλη της Κωνσταντινούπολης, άλλοι ότι στα βιβλία τους διαβάζεται διπλά, kusul elma και Urum rapazi, όπου το ένα σημαίνει κόκκινο μήλο και το άλλο Ρωμικός Παπός [Πατριάρχης]: αφού άλλωστε, ολόκληρη η Ελλάδα ήταν παλιά υποταγμένη στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία».⁶⁰

Το κείμενο και η ερμηνεία του θέτουν πολλά προβλήματα. Όσον αφορά την ερμηνεία, είναι διπλά εσφαλμένη. Αφενός το Κόκκινο Μήλο δεν σήμαινε ποτέ την Κωνσταντινούπολη, πράγμα που αποδεικνύουν τα αποσπάσματα που παραθέσαμε. Αφετέρου, Rum para ή Rim para για τους Τούρκους σήμαινε πάντα ο «Πάπας της Ρώμης». Όπου, επομένως, το Kizil Elma συσχετίζεται με το Rum para –συνδυασμός που εξεφής εμφανίζεται συχνότατα στα τουρκικά κείμενα–, το Κόκκινο Μήλο σημαίνει τη Ρώμη, εκτός κι αν συνδηλώνει τη Βιέννη ή κάποια άλλη μητρόπολη της Δύσης. Αυτή η ερμηνεία αλλάζει εντελώς τη φύση της προφητείας: αν το Kizil Elma ταυτιζόταν με την Κωνσταντινούπολη, μια πόλη που είχε κατακτηθεί πολύ νωρίτερα από τους Τούρκους, θα ανέκυπτε πώς εξηγείται το γεγονός ότι η πτώση δεν γίνεται στις προκαθορισμένες προθεσμίες: αν όμως πρόκειται για μια πόλη που δεν έχει πέσει στα χέρια των Τούρκων, το σύνολο της προφητείας αναφέρεται στο μέλλον.

Αλλά αυτή η δεύτερη ερμηνεία, που είναι η πραγματική αν πρόκειται πράγματι για τουρκική προφητεία, είναι και η πιο ανησυχητική, αφού προβλέπει μία μελλοντική επέκταση των Τούρκων. Μ' αυτή την έννοια αποτελεί την τουρκική εκδοχή της προφητείας του Λίχτενμπέργκερ, της οποίας μια νέα έκδοση μόλις έχει δημοσιευθεί την ίδια χρονιά, το 1545, στο Στρασβούργο. Μπορούμε λοιπόν να σκεφτούμε ότι ο Γκεοργκίεβιτς προσπαθεί να αμβλύνει τις συνέπειες της προφητείας διατηρώντας τους Τούρκους στην Κωνσταντινούπολη και αναγγέλλοντας τη μελλοντική τους απομάκρυνση από την πόλη, ακόμα κι αν το κείμενο που παραθέτει κάνει λόγο για μια τουρκική κατοχή που δεν ξεπερνά τα δώδεκα χρόνια.

Αυτό που περιπλέκει περισσότερο τα πράγματα είναι ότι όχι μόνο δεν συναντάμε παρόμοια προφητεία στις τουρκικές πηγές, αλλά και ότι το θέμα του Κόκκινου Μήλου δεν φαίνεται να έχει χρησιμοποιηθεί από τους Τούρκους με αποκαλυπτική ή εσχατολογική σημασία πριν από τον 17ο ή ακόμα και τον 18ο αιώνα. Το Κόκκινο Μήλο αναφερόταν πάντα ως μελλοντική προσδοκία, σαν ένα ιδανικό που έπρεπε να επιτευχθεί, χωρίς αυτό να συνοδεύεται απαραίτητα από καταστροφή. Αλλά, όπως και να 'χει το πράγμα πάντως, δεν είναι στη φύση των κειμένων αυτού του τύπου να προβλέπουν ένα καταστροφικό τέλος για την κοινωνία που τα παράγει. Αν προσθέσουμε σ' αυτό το γεγονός ότι δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε τις λέξεις *Hristiyan* και *Türk* σε τουρκική πηγή,⁶¹ και αν λάβουμε υπόψη τον προπαγανδιστικό χαρακτήρα του έργου, μπορούμε να καταλήξουμε ότι πρόκειται για επινόηση του συγγραφέα. Το κίνητρο είναι προφανές: ένα κείμενο που προβλέπει την καταστροφή αυτών από τους οποίους προέρχεται είναι πολύ πιο πειστικό και παρηγορητικό από μία προφητεία των αντιπάλων τους. Επ' αυτού, το έργο του Γκεοργκίεβιτς θα κέρδιζε τον άμεσο ανταγωνιστή του, το έργο του Λίχτενμπεργκερ και τις υπόλοιπες προφητείες που κυκλοφορούσαν στην Ευρώπη επικαλούμενες διάφορους συγγραφείς, πραγματικούς ή φανταστικούς, αλλά όλους δυτικούς ή, τουλάχιστον, χριστιανούς.

Η υπόθεση της επινόησης, αν και είναι προφανής στην περίπτωση του εν λόγω κειμένου, προσκρούει στις δυσκολίες εξήγησης που συναντά ο Γκεοργκίεβιτς. Γιατί αν το κείμενο είναι πλαστό, η ερμηνεία του είναι επίσης λανθασμένη. Αλλά, δεν βλέπουμε, ωστόσο, γιατί να υπάρχουν αντιφάσεις μεταξύ του κειμένου και της ερμηνείας του, αφού ο συγγραφέας μπορεί με τον τρόπο του να τα κάνει να συμφωνούν. Λανσάροντας ένα προφητικό best seller δεν θα ήταν δυνατόν ο ίδιος ο Γκεοργκίεβιτς ή οι εκδότες του να αγνοούσαν ότι το Κόκκινο Μήλο (ή Χρυσό Μήλο) στη δυτική λογοτεχνία αποτελούσε χαρακτηρισμό της Κολωνίας. Αλλά, αν το τοποθετούσαν στην Κωνσταντινούπολη τα πάντα θα περιπλέκονταν.

Παραμένει επομένως η ενδιάμεση υπόθεση. Η προφητεία θα μπορούσε να είχε προέλθει όχι από τουρκικές πηγές, αλλά από τον κόσμο των σκλάβων και των αιχμαλώτων πολέμου, που ήσαν πολυάριθμοι την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και με τους οποίους ο Γκεοργκίεβιτς είχε σίγουρα επαφές. Έτσι θα εξηγείτο τόσο η τελική πανωλεθρία των Τούρκων όσο και η περίεργη ορολογία που επισημάναμε. Όσο για τον Γκεοργκίεβιτς, που είτε είναι πεπεισμένος για την τουρκική καταγωγή της προφητείας, είτε την εμφάνιζε, έτσι για τις ανάγκες της υπόθεσης, παραμένει δέσμιος του κειμένου του και πρέπει να το δικαιολογήσει με καλόπιστες ως ένα βαθμό εξηγήσεις, προερχόμενες ωστόσο από το περιβάλλον των αιχμαλώτων που διαστρεβλώνουν τις πληροφορίες τις οποίες λαμβάνουν από τους Τούρκους.

Όπως κι αν έχει πάντως το ζήτημα, και όποια κι αν είναι η απήχηση του έργου του στους συγχρόνους του, ο Γκεοργκίεβιτς συνέβαλε σημαντικά στο να πεισθούν οι ερευνητές του 20ού αιώνα ότι το Κόκκινο Μήλο ήταν τουρκική προφητεία, που κληρονομήθηκε πιθανά από τους Βυζαντινούς, ενώ παράλληλα συσκότισε τις δυτικές ρίζες της.⁶² Παρά την αβεβαιότητα όμως της χρονολόγησης του κειμένου του *Σαλτουκναμέ*, που μοιάζει να είναι η παλαιότερη τουρκική αναφορά στο Κόκκινο Μήλο, τόσο αυτό το κείμενο όσο και εκείνα που ακολουθούν και τα οποία ταυτίζουν τον τόπο του συνόρου με την Κολωνία, δεν αφήνουν πολλές αμφιβολίες για την δυτική καταγωγή του θέματος. Εντούτοις, με-

τά την ειρήνη που συνομολογήθηκε το 1547 ανάμεσα στον Κάρολο Ε' και τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή, ο στόχος της τελικής κατάκτησης δεν βρίσκεται πια στον άξονα προέλασης των τουρκικών στρατευμάτων προς την κεντρική Ευρώπη και καταλήγει σταδιακά να επικεντρωθεί στην καρδιά της δυτικής χριστιανότητας, στη Ρώμη.

Βρίσκουμε επίσης δύο αναφορές του θέματος στο *Kunhul'l-ahbar* του Ali, που ολοκληρώθηκε το 1597. Στην πρώτη συνδέεται με την Πορτογαλία, σε ένα απόσπασμα που αναφέρει τις προετοιμασίες που έγιναν για την ναυτική επιχείρηση του Μπαρμπάρσα το 1538 και υποδεικνύει ένα τοπωνύμιο που θα μπορούσε να είναι η Ρώμη.⁶³ Η δεύτερη αναφορά συνιστά απόπειρα προσδιορισμού:

«Το Κόκκινο Μήλο είναι μια μεγάλη εκκλησία στην άκρη της χώρας των Φράγκων, στην στέγη της οποίας λάμπει ένα ρουμπίνι στρογγυλό σαν μήλο βγαλμένο από το κύπελλο του Απουχίριαν. Ένας μοναχός το είχε κλέψει και αφού το έκρυψε για πολύ καιρό, το δώρησε σ' αυτή την εκκλησία.»⁶⁴

Η περιγραφή έχει τη μορφή ανεκδότη και μοιάζει να στερείται οποιασδήποτε συμβολικής αξίας.

Σε μια από τις πιο όψιμες εκδοχές του μύθου της Αγίας Σοφίας, που χρονολογείται το 1612, στο απόσπασμα που εξιστορεί την εξαφάνιση του αρχιτέκτονα, ο οποίος θα έφευγε για να κατασκευάσει μian άλλη εκκλησία στη Δύση, το κείμενο διευκρινίζει ότι πρόκειται για το *Kizil Eima*. Ο Εβλιγιά Τσελεμπί, μερικά χρόνια αργότερα, προσδιορίζει την ταυτότητα αυτού του τόπου,⁶⁵ προσθέτοντας ότι αυτό έγινε με την άδεια του Πάπα της Ρώμης (*Rim Papa*).

Τέλος, το *Kitab-ı Müstetâb*, γραμμένο το 1620, ένα από τα έργα που οικτιρούν την αλλοτρίωση των οθωμανικών θεσμών και προτείνουν μέτρα παλινόρθωσης, καταλογίζοντας τη διαφθορά στην τάξη των γενιτσάρων, περιλαμβάνει αυτό το δίστιχο:⁶⁶

«Τη στιγμή που το τσεκούρι του επρόκειτο να ανοίξει την πύλη του Κόκκινου Μήλου,

Έπρεπε να παρακούσει την εντολή του Κυρίου του Bektaş;»

Ο Κύριος Bektaş είναι ο Hacı Bektaş, ο θεμελιωτής της αδερφότητας των μπεχτασήδων, μέλη της οποίας, όπως γνωρίζουμε, θεωρούνταν και οι γενίτσαροι.

Αυτή η αναφορά του Κόκκινου Μήλου σε σχέση με τους γενίτσαρους θυμίζει μια παρατήρηση του Χάμερ⁶⁷, που αναφέρεται από τον Ρόσι. Μετά την τελετή της περιζώσης του ξίφους, που κατείχε θέση ενθρόνισης, ο σουλτάνος, περνώντας μπροστά από τον παλιό στρατώνα τους, χαιρετούσε τους γενίτσαρους με τις εξής λέξεις: «Θα ξαναβρεθούμε στο Κόκκινο Μήλο».⁶⁸

Αυτές οι αναφορές δείχνουν ότι ο όρος ατονεί στην τουρκική παράδοση, από το τέλος κυρίως του 15ου ή τις αρχές του 16ου αιώνα. Λειτουργεί αφενός ως σύμβολο της Δύσης που εκφράζει έναν σημαντικό τόπο της, η Ρώμη, χάρη στη σχέση με τον Πάπα και το παρεκκλήσι του Αγίου Πέτρου, και αφετέρου ως προσδοκία μελλοντικής κατάκτησης, ως υπόσχεση του μέλλοντος.

Η αφήγηση που εισάγει ο Ιμπραήμ Πεσέβι στην *Ιστορία* του, η οποία γράφτηκε γύρω στο 1640, αποτελεί εξαίρεση σ' αυτόν τον κανόνα. Ζώντας σε ουγγρικό περιβάλλον και γνωρίζοντας τη γλώσσα, ο Πεσέβι βρίσκει το νόημα αυτών των αποκαλυπτικών παραδόσεων στην πορεία της Αυτοκρατορίας:

«Οι μουσουλμάνοι θα κατακτήσουν όλους τους τόπους μέχρι το Κόκκινο Μήλο.»

Η λογική αυτής της φράσης είναι η ακόλουθη. Κυκλοφορεί μια φήμη ανάμεσα στο λαό, σύμφωνα με την οποία οι μουσουλμάνοι πρέπει να προωθήσουν τις κατακτήσεις τους μέχρι το Κόκκινο Μήλο, αλλά η καταγωγή και η αιτία αυτής της φήμης δεν είναι γνωστές. Μεταφράζοντας τις αφηγήσεις των πολέμων του αείμνηστου Σουλεϊμάν Χαν από τα χρονικά των απίστων, συναντήσαμε και μεταφράσαμε ό,τι γράφεται επ' αυτού του θέματος. Κρατήσαμε μόνο τα κύρια σημεία.

«Εκείνο τον καιρό, ο βασιλιάς Ματίας εκδίωξε τους Πολωνούς από τα εδάφη τους και επέστρεψε νικητής στη Βούδα. Αυτός ο βασιλιάς Ματίας είχε δημιουργήσει ο ίδιος την τύχη του και ήταν γιος εκείνου που βρισκόταν φυλακισμένος στο Βελιγράδι όταν ο Γιος της Νίκης, ο Σουλτάνος Μεχμέτ Χαν, πολιορκήσε την πόλη.⁶⁹ Θέλησε να κυριεύσει τους αντιπάλους στα περίχωρα της Βούδας. Καθώς όμως δεν είχε εμπιστοσύνη στον Δούκα Ιωάννη, τον ηγεμόνα του Esztergom, του διεμήνυσε ότι είχε την άδεια να περνά ελεύθερα και, προφασιζόμενος μια συνάντηση, τον κάλεσε κοντά του. Στην πραγματικότητα ο Δούκας δεν του είχε εμπιστοσύνη, γιατί ήταν άνθρωπος δόλιος, αλλά μην βλέποντας άλλη διέξοδο, πήγε να τον συναντήσει. Ο βασιλιάς δεν τόλμησε να τον εκτελέσει, αλλά, προκειμένου να μην υποκινήσει κάποια συνομοσία, τον έθεσε σε ασφαλή φύλαξη. Ο Δούκας πέθανε από θλίψη και απελπισία και όλος ο ουγγρικός λαός έκλαψε και πένθησε το θάνατό του, γιατί ήταν πολύ καλός και ήταν αυτός που έχτισε το παλάτι του Esztergom. Έβαλε να φτιάξουν περάσματα, σάλες, παράθυρα και κάθε είδους μεγάλη αψίδα, στέγες και περίεργα περίπτερα και θαυμαστά στολίδια από κάθε είδους μάρμαρο. Και στο εσωτερικό του παλατιού, κατά μήκος ενός τοίχου, έβαλε να χαράξουν τις εικόνες των βασιλέων της Σκυθίας που είναι οι πρόγονοι του ουγγρικού λαού. Και σ' αυτό το μέρος, χρησιμοποιώντας κάθε είδους υλικό και χρώμα, έφτιαξε αξιοθαύμαστα πράγματα. Και πάνω από μερικά παράθυρα έβαλε να χαράξουν τις εικόνες των βασιλέων της Βούδας. Και μετά από πολλές παρατηρήσεις των ακίνητων και κινούμενων ουράνιων σωμάτων και από τα βιβλία των αρχαίων φιλοσόφων, έβαλε να τα απεικονίσουν με σημάδια και σύμβολα. Η πρόθεσή του ήταν να δείξει ότι γνώριζε τέλεια τις συγκεκριμένες επιστήμες και να πληροφορήσει τον κόσμο γι' αυτά που επρόκειτο να συμβούν στη χώρα. Στο πρώτο παράθυρο είχε χαράξει μια φιγούρα πάνω στο θρόνο, με τα μάτια κλειστά, αναίσθητη. Η φιγούρα συμβόλιζε την έλευση ενός βασιλιά που θα διαδεχόταν τον Ματία, που δεν ενδιαφερόταν για την τύχη της χώρας και δεν ξυπνούσε από τον ύπνο της αδιαφορίας. Πράγματι, τέτοιος ήταν ο βασιλιάς Λαντισλάς που αδιαφορούσε τελείως για την κατάσταση του κόσμου, και αν τον πληροφορούσαν για κάποιον εχθρό που κατέβαινε σε κάποιον τόπο, απαντούσε: 'Για δεσ, σοβαρά;', και δεν υπήρχε περίπτωση να στείλει στρατό ή να λάβει οποιοδήποτε μέτρο.

»Στο δεύτερο παράθυρο, έβαλε να ζωγραφίσουν μιαν άλλη φιγούρα βασιλιά, μια φωτιά έκαιγε κάτω απ'τα πόδια του όπου ψήνονταν άνδρες στη σούβλα. Η εικόνα σήμαινε ότι ο φτωχός βασιλιάς Λουδοβίκος ήταν μαλθακός, και έρρεπε στο ποτό και την ακολασία, και ενδιαφερόταν τόσο πολύ για τα παιγνίδια και τα δώρα ώστε στην εποχή του όλος ο κόσμος περίμενε τον ερχομό της μάχης του Μόχατς.

»Στο τρίτο παράθυρο, έβαλε να απεικονίσουν δύο γυμνούς άν-

δρες, στα πόδια των οποίων κυλούσε ένα στέμμα. Η εικόνα σήμαινε ότι θα μάχονταν τόσο σκληρά για το στέμμα ώστε θα έχαναν και οι δύο τα πλούτη και τα εδάφη τους και θα έμεναν γυμνοί. Και έτσι ακριβώς συνέβησαν τα πράγματα. Ο βασιλιάς Ιωάννης, τον οποίο ο ευτυχής μονάρχης των γκαζί [γαζήδων] σουλτάνος Σουλεϊμάν Χαν –είθε η χάρη και η φιλευσπλαχνία του Θεού να είναι μαζί του!– ονόμασε βασιλιά, πολέμησε τόσο άγρια με τον βασιλιά Φερδινάρδο, τον βασιλιά της Βιέννης, και ανταγωνίστηκαν σε τέτοιο βαθμό για το στέμμα, που κατέληξαν και οι δύο γυμνοί.

»Στο τέταρτο παράθυρο, υπήρχε η εικόνα ενός περήφανου αρσενικού λέοντα ο οποίος, ξαπλωμένος, κυλιόταν στο έδαφος και στα νύχια των δύο μπροστινών ποδιών του κρατούσε ένα στέμμα τυλιγμένο σε φινό ύφασμα. Το βαθύτερο νόημα και το μήνυμα αυτής της εικόνας ήταν ότι ο ηγεμόνας των Τούρκων θα καταπατούσε τα εδάφη του βασιλιά της Ουγγαρίας και θα άρπαζε το στέμμα του. Δεδομένου ότι μετά απ' αυτό το παράθυρο δεν υπήρχε άλλο, ούτε άλλη γραφή, ούτε άλλη εικόνα, ήταν δηλαδή το τελευταίο, όλοι συμπέραναν ότι όλα αυτά είχαν πραγματοποιηθεί ή επρόκειτο να πραγματοποιηθούν μ' αυτό τον τρόπο, αφού εδώ και κάμποσα χρόνια, τόσο η Βούδα όσο και η Ζικέτβαρ, όπου βρισκόταν ο θρόνος της στέψης, δεν ήταν πιο υπό την ηγεμονία του. Ο Ιωάννης, ο γιος του βασιλιά Ιωάννη, που ήταν ηγεμόνας της Τρανσυλβανίας, επέλεξε γι' αυτό το λόγο προσωρινά ως τόπο στέψης την πόλη της Ροιορ, αλλά αυτή δεν είναι παρά η σκιά του στέμματος της Ουγγαρίας.⁷⁰

»Και πρέπει επίσης να ξέρουμε ότι στην μεγάλη κωμόπολη της Καπόνα, μια συγκεκριμένη μέρα του χρόνου, όλοι μικροί και μεγάλοι, νέοι και γέροι, είτε είναι από την κωμόπολη είτε από τα περίχωρα, βγαίνουν στους αγρούς και στην Κόκκινη Καπόνα που βρίσκεται εκεί, τα νεαρά αγόρια και οι ιερείς τραγουδούν ένα αρχαίο τραγούδι. Αυτό που ονομάζουν Κόκκινη Καπόνα είναι το Κόκκινο Μήλο, και σημαδεύει το σύνορο. Το νόημα των τραγουδιών τους είναι ότι ο ηγεμόνας των Τούρκων πρόκειται να έρθει εδώ με όλη του τη στρατιωτική δύναμη και τη μεγαλοπρέπεια, και θα πεθάνει εδώ με τη θέληση του Θεού. Και πρέπει να έχουν πίστη στο Θεό ότι ο ηγεμόνας των Τούρκων θα ανέβει τόσο ψηλά (προς το Βορρά) που θα φτάσει μέχρι την Κολωνία και θα κλείσει τα περάσματα στη γερμανική χώρα, γιατί η Κολωνία βρίσκεται σε έναν τόπο τόσο απομακρυσμένο, ώστε να είναι το χαμηλότερο τμήμα της γης. Βρίσκεται στις όχθες του Ρήνου ποταμού, κοντά στο σημείο όπου χύνεται στη θάλασσα».⁷¹

Με έναν προφητικό τίτλο που παραπέμπει στον Λίχτενμπεργκερ, ο Πεσέβι συγκεντρώνει στην αφήγησή του τουλάχιστον δύο διαφορετικές παραδόσεις. Η πρώτη περιστρέφεται γύρω από κάποιον Μαθία Κορβίνο, ο οποίος, ως ηγεμόνας μιας χώρας που υφίσταται κατά μέτωπο τις οθωμανικές επιθέσεις, δέχεται πολλές μικρές ιστορίες προφητειών εναντίον των Τούρκων. Ο Deny προσπάθησε να ξεμπλέξει το κουβάρι αυτής της παράδοσης.⁷² Ο βασιλιάς της Ουγγαρίας θα δεχόταν το 1480, χρονολογία της άλωσης της Οτράντης, δύο μικρές ιστορίες: η μία, γραμμένη από τον δομινικανό Τζιοβάνι Νάνι από την Vitebre (1432-1502), και με τον τίτλο *Ab beatissimum papam Sixtum et reges ac senatus christianos de futuris christianorum triumphis in Saracenos epistola Magistri Ioannis viterbiensis*, η άλλη, το *Prognosticon de eversione Europae ad Matthiam Ungariae Regem* του Αντόνιο Αρκουάτο, ενός γιατρού και αστρολόγου από τη Φεράρα. Αν το πρώτο έργο φαίνεται να είναι αυθεντικό, το δεύτερο μοιάζει να μην υπήρξε ποτέ, ακόμα κι αν ο συγγραφέας του είναι γνωστός επειδή είχε απευθύνει

τα «προγνωστικά» του στους ναπολιτάνους ηγεμόνες την περίοδο μεταξύ 1491 και 1494. Θεωρούσε ότι έδωσε την εξήγηση στο *De Eversione Europae Prognosticon D. Magistri Anthonii Torquati Artium et Medicinæ Doctoris Ferrariensis, clarissimi Astrologi ad Serenissimum Matthiam Regem Ungarorum anno Christi MCCCCLXXX conscriptum, et ab eodem anno usque ad MDXXXVIII durans*, το οποίο εκδόθηκε χωρίς αναφορά τόπου το 1534. Με το κλασικό μέσο της προ-χρονολόγησης, τα γεγονότα που περιγράφονται μέχρι το 1534 παρουσιάζονται ως προφητείες και ενισχύουν την αξιοπιστία των προβλέψεων για τα έτη 1534-1538. Το έργο ξανατυπώθηκε στην Αμβέργη το 1535, 1536 και 1544. Το 1547 εκδόθηκε στη Βιέννη, ως παράρτημα στις προφητείες του Ψευδο-Μεθόδιου, μία απάντηση των αστρολόγων του Μαθθία Κορβίνου στον Τορκουάτο με την οποία «έσπρωχναν» τις παρωχημένες προφητείες μέχρι το 1560.⁷³ Αν και αυτά τα έργα δεν εντάσσονται στον κύκλο του Κόκκινου Μήλου, που αναπτύσσεται παράλληλα μέσω των επανεκδόσεων του Λίχτενμπεργκερ και του Γκεόργκιε-βιτς, καθιστούν ωστόσο τη μορφή του Μαθθία Κορβίνου κεντρική.

Όσο για την δεύτερη ανθολογημένη παράδοση, παρά την σκοτεινή παρεμβολή της «Κόκκινης Καπόνας», αναφέρεται άμεσα στον Λίχτενμπεργκερ, δείχνοντας έτσι ότι δεν έχουμε να κάνουμε με επαλληλία παραδόσεων, αλλά ότι πράγματι στις ουγγρικές περιοχές της Αυτοκρατορίας διατηρούσαν μια συγκεκριμένη ιδέα για τη θέση του Κόκκινου Μήλου. Εξάλλου, τη στιγμή που ο Πεσέβι ξαναέγραφε την *Ιστορία* του, το μοτίβο του Κόκκινου Μήλου παρέμενε ζωντανό από την χριστιανική πλευρά και επρόκειτο να αναβιώσει ακόμα περισσότερο με τον γερμανο-τουρκικό πόλεμο του 1661-1664. Την εποχή εκείνη κυκλοφορούσε στις γερμανικές χώρες μια προφητεία που ανήγγειλε την προέλαση των Τούρκων μέχρι «το χρυσό μήλο της Κολωνίας» και τη συντριβή τους από τους Γάλλους.

Σύγχρονος του Πεσέβι, ο Εβλιγιά Τσελεμπί, με την αφθονία των αναφορών του, συμβάλλει στην παγκόσμια σχεδόν εξάπλωση του θέματος του Κόκκινου Μήλου. Παραμένει ωστόσο διχασμένος ως προς τον εντοπισμό του. Από τη μια πλευρά, συμφωνεί με την οθωμανική λογοτεχνία ότι το Κόκκινο Μήλο, μέσω του συσχετισμού Kizil Elma – Rim-Para, βρισκόταν στη Ρώμη. Από την άλλη, αποκαλεί Kizil Elma τόσο την Βούδα όσο και την Πέστη: όπως είδαμε διαβάζοντας τον Πεσέβι, η παράδοση του Κόκκινου Μήλου παρέμενε ζωντανή στην Ουγγαρία.

Απο Το ΦΡΟΥΤΟ ΣΤΟ ΔΕΝΤΡΟ

Όπως αναπτύσσεται στον Πεσέβι και τον Εβλιγιά Τσελεμπί, το θέμα του Κόκκινου Μήλου φαίνεται να παραμένει ένα λογοτεχνικό μοτίβο στην λόγια οθωμανική παράδοση μέχρι τον 19ο αιώνα. Γνωρίζει επιπλέον διάδοση και έξω από την Αυτοκρατορία: ο καθολικός περιηγητής Πιέτρο ντε λα Βάλε αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στην Περσία το 1617, τον ρωτούν, ενώπιον του σάχη Αμπάς, αν έρχεται πραγματικά από το Κόκκινο Μήλο. Το θέμα θα χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια από τους Πέρσες για να σηματοδοτήσει τους στόχους που τοποθετούνται πέρα από τα σύνορά τους, συμπεριλαμβανομένων και των στόχων από την πλευρά του Καυκάσου.

Παράλληλα όμως, το θέμα διαποτίζει και τη λαϊκή παράδοση. Από τη μια πλευρά, μεταμορφώνεται μέσα απ' αυτήν, σε σχέση με το κοινό μοτίβο του μήλου, σε αντικείμενο επιθυμίας ή του προσδοκώμενου τόπου, ενώ από την άλλη πλευρά, συνδεόμενο με άλλα αρχαία θέματα, αποκτά μια αποκαλυπτική διάσταση.

Ένας προνομιούχος μάρτυρας αυτής της μεταμόρφωσης είναι ένα είδος λαϊκής λογοτεχνίας, κάποιες «επιστολές» που υποτίθεται ότι γράφτηκαν από τους οθωμανούς στρατιώτες των ουγγρικών εκστρατειών στους συγγενείς τους, κατά την επιστροφή τους από την αιχμαλωσία στις χριστιανικές χώρες. Η παλαιότερη γνωστή «επιστολή» χρονολογείται από το 1662. Ο συγγραφέας, που λέει ότι είχε φυλακισθεί στο Κόκκινο Μήλο, αναπτύσσει, πέρα από τη θαυμαστή περιγραφή αυτής της πόλης, τρία θέματα. Το πρώτο αναφέρεται στο μαυσωλείο του Κασίμ Βοεβόδα, που τοποθετείται στο κέντρο του Κόκκινου Μήλου. Ο Κασίμ Βοεβόδα ήταν αρχηγός των ατάκτων οθωμανικών δυνάμεων, που είχε αναλάβει τις επιδρομές σε βάθος κατά την εκστρατεία του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή εναντίον της Αυστρίας το 1532. Αφού πιάστηκε στην παγίδα των γερμανικών δυνάμεων τουφεκίσθηκε και οι δώδεκα χιλιάδες σύντροφοί του γνώρισαν την ίδια τύχη ή αιχμαλωτίστηκαν. Έγινε έτσι ο ήρωας των ατάκτων και των στρατιωτών των ουγγρικών εκστρατειών. Η παράδοση προτιμά να τοποθετεί το γεγονός στην εποχή της πολιορκίας της Βιέννης, το 1529.

Το δεύτερο θέμα αναφέρεται σε μια μουσουλμανική πόλη που τοποθετείται στις πλαγιές των Άλπεων. Την κατοικούν οι απόγονοι των συντρόφων του Κασίμ Βοεβόδα που ξέφυγαν και σώθηκαν. Το θέμα συνδουλίζει την ελπίδα ότι θα ξαναβρεθούν οι εξαφανισθέντες, ενώ ταυτόχρονα θέτει εμμέσως ένα ορόσημο κατάκτησης.

Το τρίτο αφορά «τον Πάπα της Ρώμης»:

«Και σ' αυτή τη χώρα, ο καταραμένος Rim Para είναι πάντα ζωντανός. Την εποχή που πολεμούσε εναντίον του κυρίου μας Αλί, αυτός τον είχε καταραστεί μέχρι την αιωνιότητα, να μην είναι ούτε ζωντανός, ούτε νεκρός, παρά να βρίσκεται μέσα σε μία κασέλα. Τον βγάζουν μία φορά το χρόνο, τρώει τρία κομμάτια ψωμί, πίνει τρεις κούπες κρασί και όταν τον βγάζουν από την εκκλησία, πεντακόσιοι άπιστοι χριστιανοί περπατούν πλάι του και είκοσι πέντε άτομα πηγαίνουν μπροστά του, διαβάζοντας το βιβλίο που περιέχει τα απατηλά πιστεύω τους.»

Αυτό το θέμα συγκεντρώνει πολλά στοιχεία. Ο απόηχος της αφήγησης που φτάνει από την Ανατολή για έναν Πάπα πάντα ηλικιωμένο, του οποίου το όνομα δεν ενδιαφέρει κανέναν, κατέληξε να διαμορφώσει τη λαϊκή εικόνα μιας μοναδικής προσωπικότητας, που είναι πάντα ετοιμοθάνατη, αλλά μένει για πάντα αθάνατη. Η τροφή που καταναλώνει μια φορά το χρόνο παραπέμπει αφενός στη νηστεία των χριστιανών μοναχών, αφετέρου στη θεία κοινωνία, περισσότερο όμως κατά το ανατολικό παρά το δυτικό χριστιανικό τελετουργικό. Η πομπή αυτού του ζωντανού νεκρού παραπέμπει στις μετακομιδές των λειψάνων, στις οποίες οι αιχμάλωτοι μουσουλμάνοι παρευρέθηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη Δύση. Τέλος, η μάχη εναντίον του Αλί παραπέμπει στον Daggai, το ισοδύναμο του Αντίχριστου στην μουσουλμανική παράδοση. Αν πιστέψουμε την κανονική παράδοση, έτσι όπως παρουσιάζεται στα χαντίς που συγκεντρώθηκαν από τον Μπουχαρί ή τον Μουσλίμ, ο Νταγγάλ θα καταλήξει να σκοτωθεί από το ξίφος του Ιησού κάτω από τα τείχη της Δαμασκού. Εδώ, ο Αλί παίρνει τη θέση του Ιησού και ο φόνος παραμένει μετέωρος, όπως και το τέλος του κόσμου. Μέσα λοιπόν από το μοτίβο του Rim Para αναδύεται σταδιακά η αποκαλυπτική παράδοση.

Η δεύτερη «επιστολή» χρονολογείται στις 6 Νοεμβρίου 1673, χωρίς αυτή η ημερομηνία να παρουσιάζεται ως ημερομηνία σύνταξης της, αλλά ως ημερομηνία παραλαβής της στα στρατόπε-

δα της Κύπρου. Αν και είναι μόνο έντεκα χρόνια μεταγενέστερη του πρώτου, εμφανίζει σημαντικές προσθήκες που υποδηλώνουν τη διαμόρφωση μιας παράδοσης. Ο Κασίμ Βοεβόδα γίνεται εδώ Κασίμ Ντεντέ, δηλ. σεΐχης ή δερβίσης, πιθανότατα μπεχτασής, ο οποίος οδηγεί τον άτακτο στρατό μέχρι το Κόκκινο Μήλο. Εκεί, όλοι σκοτώνονται, εκτός από σαράντα άνδρες, οι οποίοι παντρεύονται κορίτσια από τη χώρα, σχηματίζοντας έτσι τον πρωταρχικό πυρήνα της μουσουλμανικής πόλης των Άλπεων. Ο συγγραφέας της επιστολής εύχεται την απελευθέρωση της πόλης και μάλιστα λέει ότι ένα σακί γεμάτο κριθάρι κρέμεται από τον τρούλο του Κόκκινου Μήλου, και αλλάζει κάθε βράδυ, προκειμένου οι δώδεκα χιλιάδες ιππότες του οθωμανού σουλτάνου να μπορέσουν, την ημέρα της εισόδου τους στην πόλη, να ταΐσουν τα άλογά τους με φρέσκο κριθάρι.

Όσο για το θέμα του Πάπα, αναπτύσσεται ως εξής:

«Όσον για τον Rim Para, αυτός ανασταίνεται μια φορά το χρόνο, σηκώνεται και ρωτά αυτούς που βρίσκονται γύρω του: 'Υπάρχουν μαύρα γράμματα στο άσπρο χαρτί; Τα παιδιά των μουσουλμάνων μαθαίνουν να διαβάζουν στα σχολεία τους στις μουσουλμανικές χώρες; Τα πρόβατά τους γεννούν; Οι γυναίκες τους γεννούν; Οι σουλτάνοι τους πηγαίνουν στον πόλεμο;' Οι άπιστοι του περιβάλλοντός του απαντούν: 'Όλα αυτά γίνονται'. Ο καταραμένος λέει στους ομοίους του: 'Τότε, έχουμε ακόμα καιρό.' Τρώει τρεις μπουκιές ψωμί, πίνει τρεις κούπες κρασί, γυρίζει και ξαναξαπλώνει. Αυτός ο καταραμένος έζησε ακριβώς χίλια ογδόντα χρόνια και επτά χιλιάδες χρονιές. Πολέμησε εναντίον του Κυρίου μας Αλί και ο τελευταίος του ξερίζωσε το μπράτσο. Από τότε, αιμορραγεί αδιάκοπα. Ο Αλί έριξε ανάθεμα σ' αυτόν τον καταραμένο: 'Ω, τρισκατάρατε, να μην είσαι ούτε ζωντανός ούτε νεκρός μέχρι την αιωνιότητα! Μείνε όπως είσαι'. Αυτός ο καταραμένος κείτεται σε μια μεγάλη εκκλησία και μια φορά το χρόνο, τον σηκώνουν και τον βγάζουν, όταν δε βγαίνει, πεντακόσιοι άπιστοι περπατούν στο πλάι του. Το χέρι του είναι τυλιγμένο με κουρέλια. Πεντακόσιοι άπιστοι περπατούν μπροστά του και χίλιες φωνές διαβάζουν τα βιβλία τους.»

Σ' αυτό το κείμενο παρουσιάζεται η εικόνα του Πάπα ως εικόνα του Αντίχριστου. Έζησε επτά χιλιάδες χρόνια από την δημιουργία του κόσμου μέχρι την μονομαχία του με τον Αλί και χίλια ογδόντα χρόνια μετά απ' αυτήν: η μάχη με τον Αλί τοποθετείται στο έτος 4, αφού το κείμενο χρονολογείται το έτος 1084 της Εγείρας. Οι ερωτήσεις του «πάπα της Ρώμης» σχετικά με τη συνέχεια των καθημερινών δραστηριοτήτων των μουσουλμάνων, παραπέμπουν στην προφητεία του Γκεοργκίεβιτς και την αναμονή των μουσουλμάνων, που υπογραμμίζεται από την θεματική του φρέσκου κριθαριού το οποίο κρεμούν κάθε βράδυ κάτω από τον τρούλο μέχρι την αιωνιότητα.

Η τρίτη επιστολή χρονολογείται στα 1751 και τιτλοφορείται «Οι προφητείες του Κόκκινου Μήλου». Ο αιχμάλωτος που αναφέρει τις εντυπώσεις του ονομάζεται Ιμπραήμ Μπεσέ, και ο συντάκτης της επιστολής, Μόλα Σουλεϊμάν. Το γράμμα επαναλαμβάνει σε μεγάλο μέρος το προηγούμενο, δείχνοντας έτσι ότι η παράδοση είναι ήδη εδραιωμένη, ενώ μερικές διευκρινίσεις καθιστούν φανερό την αποκαλυπτική του διάσταση. Το κριθάρι κάτω απ' τον τρούλο είναι αυτή τη φορά για το άλογο του οθωμανού σουλτάνου που θα έρθει αυτοπροσώπως, και μετά την απάντηση του Πάπα της Ρώμης («έχουμε ακόμα καιρό»), το κείμενο προσθέτει: «Αυτό σημαίνει ότι η κατάκτηση του Κόκκινου Μήλου θα είναι η

τελευταία εκστρατεία της οικογένειας του Οσμάν και ότι το τέλος του κόσμου είναι κοντά».

Οι δύο τελευταίες επιστολές απευθύνονται «στους τριάντα επτά συντρόφους των γενιτσάρων», υποδηλώνοντας τη σχέση αυτής της παράδοσης με την τάξη των γενίτσαρων και των μπεχτασήδων.

Σ' αυτή την παράδοση, εκτός από τις τρεις διαδοχικές φάσεις που κατατίθενται γραπτώς, προστίθενται και προφορικές παραδόσεις, που της δίνουν μια συμπληρωματική διάσταση. Αυτές που συγκέντρωσε ο Μπορατάβ στο Άκντερε και στο Χάνκιοϊ αναφέρουν ότι ο παλιός μονάρχης αυτών των χωρών, ο ηγεμόνας των απίστων, πέθανε αλλά δεν θάφτηκε. Κοιμόταν μόνο έναν βαθύ ύπνο, ξαπλωμένος μέσα στο βαμβάκι και ξυπνούσε μια φορά τον χρόνο για να ρωτήσει: «Τα καράβια αρμενίζουν πάντα στο ποτάμι των Τριών Πεύκων κοντά στο Χάνκιοϊ;» Του απαντούσαν τότε: «Ναι». Ξαναέκανε άλλη μια φορά την ίδια ερώτηση και του απαντούσαν: «Δεν υπάρχει πια θάλασσα εδώ». Τότε ρωτούσε: «Τα πεύκα μεγαλώνουν ακόμα εκεί κάτω; Η θάλασσα έχει στεγνώσει; Τα εδάφη έχουν πέσει στα χέρια των Τούρκων;»

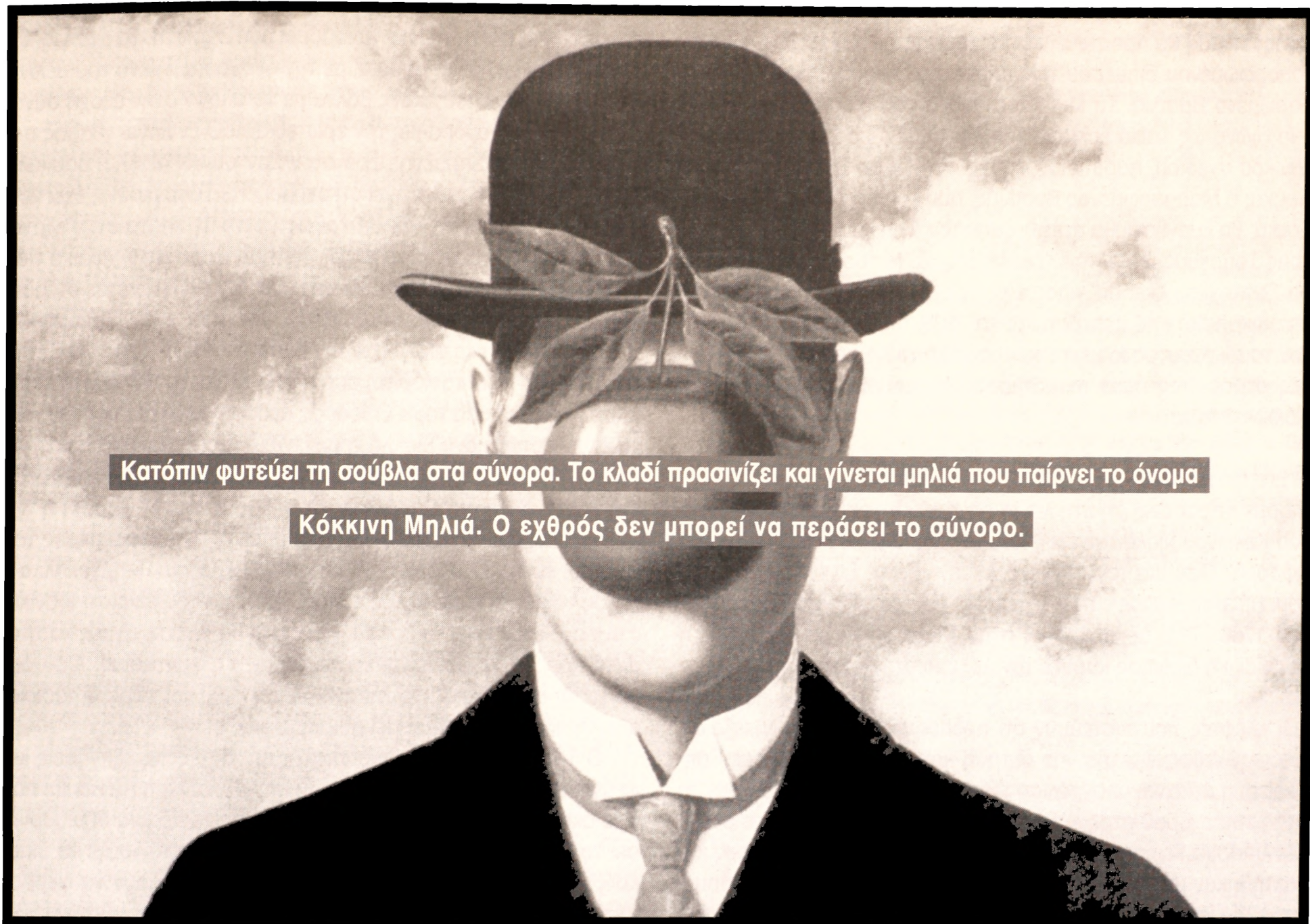
Αυτή η μετάθεση του ζωντανού-νεκρού από τον εξωτερικό στον εσωτερικό χώρο και η ταύτισή του με τον ηγεμόνα των απίστων, ο οποίος στην προφορική παράδοση περιμένει, προφανώς, για να ξυπνήσει, τα σημεία ότι ξεκινούν οι νέοι κατακτητές, παραπέμπει στο θέμα του φτωχού βασιλιά, εκείνου «που θα ξυπνήσει από τον ύπνο σαν μεθυσμένος, τον οποίο οι άνθρωποι θεωρούσαν νεκρό και άχρηστο». Το θέμα του φτωχού βασιλιά είναι ένα από τα στοιχεία μέσα από τα οποία θα συντελεστεί μια νέα διαμόρφωση του θέματος. Ας παρατηρήσουμε στο απόσπασμα ότι η αρνητική φιγούρα του Αντίχριστου-Πάπα της Ρώμης και η θετική, του φτωχού βασιλιά, αν και αντιφατικές δεν είναι μεταξύ τους ασύμβατες. Ο φτωχός βασιλιάς των προφητειών του Ψευδο-Δανιήλ του βυζαντινού Μεσσαίωνα, «με ένα καρφί στο δεξί πόδι, στη μέση της γάμπας» ή με άλλα χαρακτηριστικά, επαναλαμβάνει συχνά κάποια χαρακτηριστικά του Αντίχριστου σ' ένα παιχνίδι κατόπτρων που αντανακλούν σε κάθε γύρισμα το καλό και το κακό.

Το δεύτερο στοιχείο έρχεται από μια άλλη προφορική παράδοση. Η παραλλαγή που παρουσιάζουμε εδώ καταγράφηκε στην περιοχή της Μερζιφούντας. Στο δρόμο από τη Σεβάστεια (Sivas) στο Οσμαντζίκ (Osmançik), ο Μουράτ Δ' συναντά έναν βοσκό. Οι άνδρες του σουλτάνου ζητούν από τον βοσκό να κρατήσει τα σκυλιά του. Αυτός απαντά: «Τα σκυλιά μου δεν είναι κακά όπως αυτά του σουλτάνου, δεν δαγκώνουν». Ο σουλτάνος ικανοποιείται απ' αυτήν την απάντηση και προσκαλεί τον βοσκό στο παλάτι του. Όταν αυτός φτάνει στο παλάτι, κουβαλώντας στον ώμο του ένα σουβλισμένο αρνί, οι φύλακες δεν τον αφήνουν να περάσει. Ο σουλτάνος παρεμβαίνει και ο βοσκός μπαίνει στο παλάτι. Γίνεται πάλι σύγκριση ανάμεσα στα σκυλιά του ενός και του άλλου. Ο σουλτάνος ζητά τη βοήθεια του βοσκού σ' έναν πόλεμο που επρόκειτο να γίνει.

Ο πόλεμος ξεκινά και η οθωμανική στρατιά έχει δυσκολίες. Ο σουλτάνος σκέφτεται τότε τον βόσκο ο οποίος παρουσιάζεται αμέσως, οπλισμένος με τη σούβλα με την οποία είχε σουβλίσει το αρνί και μ' αυτήν επιτίθεται στον εχθρό. Ο σουλτάνος βγαίνει νικητής. Κατόπιν φυτεύει τη σούβλα στα σύνορα. Το κλαδί πρασινίζει και γίνεται μηλιά που παίρνει το όνομα Κόκκινη Μηλιά. Ο εχθρός δεν μπορεί να περάσει το σύνορο.

Αυτή η παράδοση επιτυγχάνει λοιπόν τη μεταλλαγή του μήλου σε Κόκκινη Μηλιά, δέντρο που συνεχίζει να σηματοδοτεί ένα σύνορο. Ταυτόχρονα αποτελεί μια στροφή, όπως μπορεί ήδη να παρατηρηθεί στις προηγούμενες παραδόσεις. Στην επιστολή προς τους γενίτσαρους το 1751, η κατάκτηση του Κόκκινου Μήλου δεν είναι πλέον μόνο ο τόπος μιας ένδοξης κατάκτησης, αλλά αναγγέλει και το τέλος του κόσμου. Ο Κοιμισμένος Βασιλιάς ακόμα και στα τουρκικά εδάφη είναι πολύ πιο απειλητικός από τον μακρινό Πάπα. Τώρα η Κόκκινη Μηλιά αποκτά μια λειτουργία

Αυτοκρατορίας. Ο Παναγιώτης Νικούσιος, ο πρώτος μεγάλος έλληνας δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης γίνεται ο πληροφοριοδότης των τούρκων ιστορικών για ό,τι αφορά τη βυζαντινή ιστορία, ενώ παράλληλα κοντά τους μαθαίνει τις τουρκικές παραδόσεις. Έτσι, την εποχή που ο Georges Krijanitch, που θεωρείται ο θεμελιωτής του πανσλαβισμού, διαμένει στην Κωνσταντινούπολη, ο Νικούσιος είναι εκείνος που του δείχνει τα βιβλία που περιείχαν τις προφητείες σχετικά με τους τούρκους σουλτάνους. Η συμμετοχή του Μεγάλου Πέτρου στον αντι-οθωμανι-

Κατόπιν φυτεύει τη σούβλα στα σύνορα. Το κλαδί πρασινίζει και γίνεται μηλιά που παίρνει το όνομα

Κόκκινη Μηλιά. Ο εχθρός δεν μπορεί να περάσει το σύνορο.

καθαρά αμυντική, φυτεύεται για να σταματήσει τον εχθρό και όχι για να αναγγείλει μια επίθεση. Η υποχώρηση των συνόρων της Αυτοκρατορίας από τα τέλη του 17ου αιώνα, η αφύπνιση των εθνικών συναισθημάτων των υπόδουλων λαών, ενισχύουν αυτές τις εξελίξεις. Από τις πηγές αυτές θα αντλήσει η ελληνική παράδοση για να κατασκευάσει έναν νέο χλιαστικό μύθο.

Έτσι, ενώ τον 15ο και 16ο αιώνα οι ελληνικές και τούρκικες παραδόσεις μοιάζουν να αγνοούν η μια την άλλη, και ενώ η τουρκική παράδοση κατασκευάζει σύμφωνα με τις ανάγκες της τους δικούς της μύθους και η ελληνική συνεχίζει να προσαρμόζει τα παλαιά θέματα, φαίνεται ότι από το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα συντελείται μια προσέγγιση. Αυτό οφείλεται αφενός στη διείσδυση Ελλήνων στην οθωμανική διοίκηση, οι οποίοι διατηρούν την θρησκεία τους και κατά συνέπεια τους δεσμούς με την κοινότητα καταγωγής τους. Και αφετέρου στην εμφάνιση της Ρωσίας ως προστάτιδας των ορθοδόξων της οθωμανικής

κό συνασπισμό, που ιδρύθηκε μετά την ήττα προ των πυλών της Βιέννης το 1683 και την άλωση του λιμανιού της Αζοφικής από τους Ρώσους το 1696, εγκαινιάζει έναν αποκαλυπτικό κύκλο που αποδίδει τον ρόλο του σωτήρα στο μοναστήρι των Ιβήρων στο Όρος Άθως, ενώ μια γερμανική παραλλαγή είχε εκδοθεί το 1698 στο Άουγκσμπουργκ. Σ' αυτό το κείμενο, ο συγγραφέας γράφει ότι σύμφωνα με τα «προφητικά βιβλία που υπάρχουν στις μοσχοβίτικες και τούρκικες βιβλιοθήκες», η οθωμανική Αυτοκρατορία θα καταστραφεί από το Κόκκινο Μήλο, που θα εγκατασταθεί στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Όμως, αυτό το Κόκκινο Μήλο είναι οι Ρώσοι αφού το πολεμικό τους λάβαρο φέρει το έμβλημα του Κόκκινου Μήλου.

Επομένως, στην πρώτη εμφάνιση του θέματος στα ελληνικά μετα-βυζαντινά κείμενα πρόκειται ακόμα για ένα κόκκινο μήλο και η πηγή δηλώνεται ξεκάθαρα ότι είναι τουρκική. Εντούτοις, από τον 18ο αιώνα, τη στιγμή που η λόγια οθωμανική παράδοση πε-

ριφρονεί τα θέματα που εκλαϊκεύτηκαν και οι έλληνες λόγιοι εμπνέονται από τις μεγάλες αρχές του Διαφωτισμού και της γαλικής Επανάστασης, φαίνεται να πραγματοποιείται μιά όσμωση στις προφορικές παραδόσεις των δύο λαών.

Σε ένα ποίημα που συντέθηκε κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Δασκαλογιάννη, στην Κρήτη, το 1796, η Κόκκινη Μηλιά αναφέρεται ως ο τόπος μελλοντικής αναχαίτισης των Τούρκων. Ο τόπος του συνόρου αλλάζει επομένως ακόμα μια φορά κατεύθυνση, περνώντας από τη Δύση στην Ανατολή και η Κόκκινη Μηλιά αναλαμβάνει τον ίδιο ρόλο με το Μοναχικό Δέντρο, χωρίς να υπάρχει άμεση μεταβίβαση του ενός στο άλλο. Στο θέμα της Κόκκινης Μηλιάς θα προστεθεί και το θέμα του φτωχού βασιλιά, μεταμορφωμένου διαμέσου των παραπάνω παραδόσεων σε Μαρμαρωμένο Βασιλιά. Το ίδιο και ο μύθος που διαμορφώνεται τον 19ο αιώνα ως λαϊκό έρεισμα της Μεγάλης Ιδέας, του ελληνικού εθνικού σχεδίου, παρουσιάζεται ως αντίγραφο της ιστορίας του Δούκα: ο Μαρμαρωμένος Βασιλιάς, που κοιμάται μέσα στην Αγία Σοφία, θα ξυπνήσει, θα στεφθεί από τον άγγελο και θα κυνηγήσει τους Τούρκους μέχρι την Κόκκινη Μηλιά. Η πορεία της ιστορίας θα ξαναρχίσει εκεί απ' όπου είχε σταματήσει. Κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας το 1919-1922, όταν καταδίωκαν τον τουρκικό στρατό μέχρι το οροπέδιο της Ανατολίας, οι Έλληνες στρατιώτες ήσαν πεπεισμένοι ότι προχωρούσαν προς την Κόκκινη Μηλιά.

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΗΛΟΥ

Είδαμε παραπάνω ότι στη λόγια οθωμανική γραμματεία, το θέμα του Κόκκινου Μήλου γίνεται, από τον 18ο αιώνα, μια λογοτεχνική αφορμή. Όσο για τον ιστορικό Αχμέντ Ρεσμί Εφέντη, στο έργο του *Hülasat-ül-İtibar*, που αναφέρει τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774, ασκεί κριτική στην ελαφρότητα με την οποία η οθωμανική διοίκηση κήρυξε τον πόλεμο στη Ρωσία:

«Οι κλέφτες που πιστεύουν ότι πρέπει να διαγράψουν τελείως από την επιφάνεια της γης αυτούς που ανήκουν σε άλλες θρησκείες, ή ότι είναι υποχρέωση των μουσουλμάνων να τρίψουν τη μύτη του εχθρού στο χώμα και να τον εξευτελίσουν, λένε ότι αν δεν υπάρχει κίνηση δεν υπάρχει αφθονία, ότι αυτές οι χώρες κατακτήθηκαν με το σπαθί, ότι η τύχη θα χαμογελάσει στον σουλτάνο του Ισλάμ, ότι το περιβάλλον του είναι έμπειρο και το ξίφος του κοφτερό, και ότι μπορεί πολύ εύκολα, αφού προμηθευτεί μια δωδεκάδα χιλιάδα στρατιώτες διαλεγμένους έναν-έναν, ευσεβείς, γενναίους, σοφούς σαν τον Αριστοτέλη και αφού κάνουν όλοι μαζί τις πέντε προσευχές της ημέρας, να φτάσει μέχρι το Κόκκινο Μήλο. Ομολογούν την άγνοιά τους μιλώντας με στόμφο και φλυαρώντας σαν ήρωες που διηγούνται εποποιίες καθισμένοι στην πολυθρόνα τους, φαντάζονται τη χώρα του Κόκκινου Μήλου σαν κάτι που τρώγεται όπως τα μήλα με τα κόκκινα μάγουλα που έρχονται από τη Μολδαβία.»

Έτσι, γελοιοποιημένο από τους διανοούμενους ως εκδήλωση πρωτόγονης επιθετικότητας, και υιοθετημένο από τους ποιητές για να εξυμνήσουν τις παρειές και το πηγούνι της αγαπημένης τους, το Κόκκινο Μήλο και τα παράγωγά του εγκαταλήφθηκαν στον εθνικισμό των χριστιανικών λαών των Βαλκανίων που γεννιόταν εκείνη την εποχή, μέχρι τη στιγμή που αυτός ο εθνικισμός φτάνει με τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913 προ των πυλών της Ισταμπούλ, γίνεται μπούμεραγκ και προκαλεί τη γέννηση

του τουρκικού εθνικισμού. Τότε, αυτός θα γοητευθεί για μια τελευταία φορά από το Κόκκινο Μήλο για να το μετατρέψει σε ηθικό ιδεώδες.

Το πιο χαρακτηριστικό έργο μιας λογοτεχνικής παραγωγής που αναπτύσσεται την εποχή του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου έχει τον τίτλο «Το Κόκκινο Μήλο». Είναι ένα διήγημα σε στίχους που γράφτηκε σ' ένα βράδυ από τον Ζιγά Γκιόκαλπ, τον ιδεολόγο του τουρκικού εθνικισμού. Το σενάριο της ιστορίας είναι το εξής:

Η Ay Hanım, η κόρη ενός τούρκου εκατομμυριούχου από το Μπακού, κάνει τις σπουδές της στο Παρίσι και κατόπιν επιστρέφει στη γενέθλια πόλη της για να ιδρύσει δύο σχολεία, το ένα για κορίτσια και το άλλο για αγόρια, με την ονομασία «Λίκνο του μέλλοντος». Μια μέρα που έκανε βόλτα με το άλογο στην εξοχή συναντά έναν νεαρό άνδρα και τον ερωτεύεται. Ο εν λόγω νεαρός παρουσιάζεται την επόμενη μέρα στον Σαντουντίν Μολλά, δάσκαλο της Ay Hanım, και του εξηγεί ότι ονομάζεται Τουργκούντ, έχει γεννηθεί στην Ισταμπούλ, και ότι καθώς έκανε περίπατο στην εξοχή, σταμάτησε σ' ένα σταυροδρόμι, ρώτησε έναν γέρο χωρικό πού οδηγούσε η αριστερή κατεύθυνση κι αυτός του απάντησε ότι οδηγούσε στο Κόκκινο Μήλο. Πιο πέρα, συνάντησε ένα πολύ όμορφο κορίτσι πάνω σ' ένα άλογο και την ρώτησε: «Ποιά είσαι; Ποιά είναι αυτή η χώρα;» και το κορίτσι απάντησε: «Είναι το Κόκκινο Μήλο κι εγώ είμαι η νεράιδα του». Ο νεαρός άνδρας ρωτά πιο είναι το νόημα όλων αυτών και ο Μολλά του εξηγεί ότι οι τούρκοι κατακτητές αναζήτησαν αυτή τη χώρα στις Ινδίες, στην Κίνα, στην Αίγυπτο και στη Δύση, αλλά δεν μπόρεσαν να φτάσουν «γιατί αυτή η Γη της Επαγγελίας δεν ήταν μια χώρα που υπήρχε σε κάποιο μέρος του κόσμου. Το Κόκκινο Μήλο δεν υπήρχε; Και βέβαια υπήρχε. Αλλά ο τόπος του είναι ένας άλλος τόπος. Το χώμα του είναι το ιδανικό, ο ουρανός του είναι το όραμα. Μια μέρα θα γίνει πραγματικότητα, αλλά προς το παρόν είναι ένα πλάσμα της φαντασίας. Όσο δεν γεννιέται ο τουρκικός πολιτισμός, αυθεντικός και χωρίς φτιασίδια, αυτή η πατρίδα θα παραμένει κρυμμένη».

Ο Τουργκούντ δεν ικανοποιείται απ' αυτές τις εξηγήσεις και φεύγει σε αναζήτηση του Κόκκινου Μήλου, αλλά η Ay Hanım που είχε ακούσει τις εξηγήσεις του Μολλά αποφασίζει να δημιουργήσει το Κόκκινο Μήλο σε μια ελεύθερη χώρα γιατί «ούτε το Μπακού, ούτε το Καζάν, ούτε η Ισταμπούλ δεν μπορούν να φέρουν στον κόσμο αυτή την καινούρια ζωή. Εδώ (στη Ρωσία) η ελευθερία δεν είναι πολιτική, εκεί κάτω (στην Ισταμπούλ) δεν υπάρχει ούτε κατ' όνομα. Εδώ απαγορεύεται να γεννηθούν παιδιά από Τούρκο, εκεί κάτω οι γυναίκες είναι φυλακισμένες». Η Ay Hanım αποφασίζει τότε να δημιουργήσει ένα τούρκικο χωριό κοντά στη Λωζάνη, για να αναθρέψει τα παιδιά.

Ο Τουργκούντ συνεχίζει να αναζητά το Κόκκινο Μήλο και την νεράιδα του και, φτάνοντας στο Κασγκάρ, βλέπει μια αφίσσα που εγκωμιάζε τις χάρες του Κόκκινου Μήλου της Λωζάνης. Ενώνεται με μια ομάδα παιδιών που φεύγουν για την Ελβετία, φτάνει εκεί και ζητά να προσληφθεί ως δάσκαλος σχεδίου στο σχολείο. Πεπεισμένος για την αξιοπιστία της πρωτοβουλίας της Ay Hanım καταλήγει μετά από διάφορες συναισθηματικές περιπέτειες, να παντρευτεί το κορίτσι.

Στην ιστορία του Ζιγά Γκιόκαλπ, το Κόκκινο Μήλο είναι εντελώς εσωτερικευμένο και έχει αποσυνδεθεί από οποιονδήποτε γεωγραφικό τόπο, και αν ακόμα διατηρεί κάποια έννοια συνόρου, δεν πρόκειται για σύνορο μεταξύ πολιτισμών. Εντούτοις, άλλοι

συγγραφείς της ίδιας εποχής, ξεκινώντας από την ίδια αρχή της επιστροφής στην πολιτισμική και ηθική καθαρότητα, αναζητούν μια εδαφική βάση για το Κόκκινο Μήλο και το τοποθετούν στην κεντρο-ασιατική κοιτίδα των Τούρκων, το Τουράν. Έτσι, ο Akagündüz, γράφοντας το 1914, διακηρύσσει:

«Ε, γιέ του Τούρκου, είναι τα όπλα σου γεμάτα;
είναι ο δρόμος που παίρνεις ο δρόμος του Κόκκινου Μήλου;
Η μοίρα έλυσε τα φυλακισμένα μου χέρια
Πήγαινε αδερφέ μου, αυτός ο δρόμος οδηγεί στο Τουράν».

Αντίθετα, ο Ζιγά Γκιόκαλπ αρνείται αυτή την ερμηνεία και εξωθεί την πρόκληση οδηγώντας τον ήρωά του στο Κασγκάρ, στην καρδιά του Τουρκεστάν, προκειμένου να ανακαλύψει τις χάρες ενός Κόκκινου Μήλου που βρίσκεται στη ...Λωζάνη.

Η αντιπαράθεση είναι στην πραγματικότητα μεταξύ παντουρκιστών και δημοκρατικών. Αλλά, με τη δημιουργία της τουρκικής Δημοκρατίας θα επικρατήσουν οι δεύτεροι. Το 1940 πάλι, ένας συγγραφέας που γράφει στο Üklü, την επιθεώρηση των «Σπιτιών του λαού» που αποτελούν την υλοποίηση των σχολείων της Ay Hanım, εξυμνεί το διήγημα του Ζιγά Γκιόκαλπ και υπερασπίζεται την επιλογή ενός Κόκκινου Μήλου στην Ευρώπη, σημειώνοντας ότι η αρμένικη εθνική συνείδηση γεννήθηκε στο μοναστήρι των Μελχιταριστών στη Βενετία. Με τη δημιουργία όμως της τουρκικής Δημοκρατίας υπερισχύουν οι δημοκρατικοί. Στο βιβλίο του με τίτλο *Ο Κεμαλισμός*, που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1973, ο Τεκίν Αλπ, ιδεολόγος του καθεστώτος, αναφέρει το διήγημα του Ζιγά Γκιόκαλπ και καταλήγει: «Το Kizil Elma είδε πραγματικά το φως. Δεν ονομάζεται Κόκκινο Μήλο αλλά Άγκυρα. Δεν βρίσκεται σε μια χαμένη γωνιά της ελεύθερης Ελβετίας, αλλά στην καρδιά της ελεύθερης Τουρκίας». Αφού έγινε το σύμβολο του συνόρου, το Κόκκινο Μήλο ξαναγυρίζει στο κέντρο. Έχοντας ξεκινήσει τη διαδρομή του στο χέρι του έφιππου αγάλματος του Ιουστινιανού στην Κωνσταντινούπολη, θα μπορούσε τώρα να φιγουράρει ανάμεσα στα χέρια των αγαλμάτων του Ατατούρκ στην Άγκυρα».

Από τη δεκαετία του 1960, τα τουρκο-ισλαμικά ρεύματα στρέφονται εκ νέου στο θέμα, μέσα από τους δρόμους της έρευνας, προσπαθώντας να αποδώσουν πάσει θυσία τουρκική καταγωγή ή τουλάχιστον ανατολική στον μύθο του Κόκκινου Μήλου. Έτσι, όλα τα μήλα, πορτοκάλια και γρεναδίνες (για να μην αναφέρουμε τα άλλα στιλπνά και σφαιρικά αντικείμενα) που απαντούν στα λαϊκά ποιήματα και στις εποποιίες της κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου, θα μπουν στο χορό για να υπηρετήσουν την υπόθεση. Και αν η έρευνα είναι η τελευταία περιπέτεια του μύθου, το παρόν άρθρο αποτελεί μάλλον τον πιο πρόσφατο κρίκο.

Μετάφραση: Αθανασία Τριανταφυλλοπούλου

Επιστημονική θεώρηση της μετάφρασης
και υπομνηματισμός: Σάββας Τσιλένης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δανιήλ, 4, 7-12.
2. Τίτλος LXIII. Les fastes des Ansar (Οι εορτές των Ansar*****), Κεφ. XLII, L' ascension (Η ανάληψη), Ed. O. Houdas, *Les traditions islamiques* (Οι ισλαμικές παραδόσεις), τομ. III, Παρίσι 1908, σελ. 39-40.
3. Muslim, Sahih, Ed. De Boulak, 1290, *Le livre de la foi* (Το βιβλίο της πίστης) (Kitab al-iman).
4. Ernst Sackur, *Sibyllische Texte und Forschungen*, Halle, 1898, σελ. 128. Βλ. Επίσης Paul J. Alexander, *The Oracle of Baalbek. The Tiburtine Sibyl in Greek*

- Dress*, Washington D.C. 1967. Για τις βυζαντινές Αποκαλύψεις γενικά, βλ. Paul J. Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, Berkeley 1985.
5. Lennart Ryden, "The Andreas Salos Apocalypse", *Dumbarton Oaks Papers*, XXVIII/1974, σελ. 201-214.
6. Paul Alexander, *The Oracle of Baalbek...*, σελ. 20.
7. Οι Ασσύριοι περιγράφουν με τον ίδιο τρόπο τους Σασανίδες στο *Sermo de fine Extremo*, μία συρική Αποκάλυψη του αγίου Εφραίμ του Σύριου, που χρονολογείται στα τέλη της βασιλείας της Valens (μεταξύ 375 και 378): πρβλ. το κείμενο που εκδόθηκε από τον T. J. Lamy, *Sancti Ephraem Syri Hymni et Sermones*, Τομ. III, Malines 1889, col. 190.
8. Paul J. Alexander, "Medieval Apocalypses as Historical Sources", στο *American Historical Review*, LXXXIII/1968, σελ. 997-1018.
9. Anastasios Lolos, *Die Apokalypse des Ps-Methodios*, Meisenheim am Glan, 1976, σελ. 120-127.
10. Αν και η ιστορικότητα αυτής της επίθεσης που έγινε από τον μελλοντικό χαλίφη Γεζίντ [μπιν Μοναβιγέ], από την εποχή του χαλιφάτου του πατέρα του Μωαβία, επιβεβαιώνεται από τους βυζαντινούς, άραβες και σύριους ιστορικούς, που την τοποθετούν μεταξύ του 667 (Θεοφάνης) και 669 (Tabari), η σπουδαιότητά της αμφισβητείται. Σύμφωνα με τον Θεοφάνη, που είναι η παλαιότερη πηγή, επρόκειτο για μια επιδρομή μέχρι την Χαλκηδόνα: *Chronographie*, ed. Bekker, σελ. 348-351. Η παρουσία στον αραβικό στρατό του Halid b. Al-Walid, ή Abu Ayyub al Ansari, έναν σύντροφο του Προφήτη, και ο θάνατός του κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας, οδήγησαν τους άραβες ιστορικούς να αποδώσουν στη συνέχεια σ' αυτήν την εκστρατεία σημασία πολύ μεγαλύτερη. Ας σημειώσουμε ότι η εκστρατεία πρέπει να εντυπωσίασε αρκετά τα πνεύματα αφού ενέπνευσε ένα κείμενο σαν την εν λόγω Αποκάλυψη. Πρβλ. E. W. Brooks "The Arabs in Asia Minor (681-750) from Arabic sources", στο *The Journal of Hellenic Studies*, XVIII/1898, σελ. 185-186 και S. Yerasimos, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques*, Paris, 1990, σελ. 164-174.
11. Ο Ξερόλοφος είναι το Avrat pazari της οθωμανικής εποχής και η Αγορά του Βοός, η σημερινή πλατεία του Ακσαράι.
12. Παρατίθεται στον Gilbert Dagron, *Constantinople imaginaire*, Παρίσι, 1984, σελ. 146.
13. *La conquête de Constantinople*, Παρίσι, 1924, σελ. 149.
14. Η Αγορά του Ταύρου τοποθετείται στη θέση της σημερινής πλατείας του Μπεγιαζήτ.
15. "Ultime vision de Daniel", στον A. Vassiliev, *Anecdota Greco-Byzantina*, Μόσχα 1893, σελ. 45. Για τον Ξερόλοφο, βλ. επίσης Gilbert Dagron και Jacques Paramelle, "Une texte patriographique, le Récit merveilleux, très beau et profitable sur la colonne de Xerolofos" στο *Travaux et Mémoires*, VII/1979, σελ. 491-523.
16. «Τις τελευταίες μέρες, ο Κύριος και Θεός θα δημιουργήσει έναν βασιλιά ανάμεσα στους φτωχούς που θα πορευτεί με μεγάλη δικαιοσύνη και θα κάνει να πάψουν όλοι οι πόλεμοι και θα κάνει πλούσιους τους φτωχούς, και θα είναι όπως την εποχή του Νώε»: Lennart Ryden, *The Andreas Salos Apocalypse...*, σελ. 202
17. Apocalypse anonyme, στον Vassiliev, *ό.π.*, σελ. 47-50
18. Αποκάλυψις του Δανιήλ στα σλαβόνικα, στο Paul Alexander, *The Byzantine apocalyptic tradition*, σελ. 69-70.
19. Première vision de Daniel, στο Vassiliev, *ό.π.*, σελ.36.
20. Ibid., σελ. 39
21. Ibid., σελ. 43-47
22. Marco Polo, *Le devisement du monde*, La Découverte, Paris, 1980, σελ. 110.
23. F. Michel, *Le roman du Compte de Poitiers, publié pour la première fois d'après le manuscrit unique de l' Arsenal*, Παρίσι 1831.
24. Εκδ. A. Henry, Βρυξέλλες, Palais des Académies, 1981.
25. *Narrative of the embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the court of Timur at Samarcande, 1403-1406...*, Λονδίνο 1859.
26. M. Letts, *Mandeville's Travels*, Λονδίνο 1953.
27. Απόσπασμα από τον Cod. Lat. 5994 της Βιβλιοθήκης του Βατικανού, κεί-

- μενο που παρατίθεται από τον Kenneth M. Setton, *Western Hostility in Islam and Prophecies of Turkish Doom*, Philadelphia 1992, σελ. 11, σημείωση.
28. Δούκας, XXXIX, 18.
 29. Muslim, Sahih, Kitab 25, Bab 9.
 30. Περί Κτισμάτων, I, ii, 1-12.
 31. Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, *Theodor Preger, Scriptones originum Constantinopolitarum*, Λειψία 1902, II, 17.
 32. Tr. J. Sourdel-Thomine, Damas, IFEAD, 1957, σελ. 114.
 33. Robert de Clari, in J. P. A. Van der Vin, *Travellers to Greece and Constantinople*, Netherlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul 1980, Vol. II, σελ. 547.
 34. Το μπρούντζινο μήλο μαρτυράται στην ανώνυμη ρωσική διήγηση του 1389-1391: Van der Vin, op. cit. σελ. 600.
 35. Van der Vin, ό.π., τ. II, σελ. 536.
 36. Ibid., σελ. 678.
 37. Ibid., σελ. 698.
 38. *Tevarih-i Al-i Osman*, εκδ. N. Atsiz, Istanbul, 1947, σελ. 196-197.
 39. Stéphane Yerasimos, ό.π., σελ. 14, 18, 22, 28.
 40. Haza tarih-i beyan-l bina-l Ayasofya-l Kebir, *Istanbul Universitesi Kutuphanesi*, ms. T. 259, fo 37y-38r. Επαναλαμβάνεται στον Julian Raby, "Mehmed the Conqueror and the Byzantine Rider of the Augustation", *Torkapi Sarayi Muzesi*, Yillik-2/1987, σελ. 145.
 41. Berlin Ms. or. Quart. 821, παρατίθεται στο Stéphane Yerasimos, ό.π. σελ. 115n.
 42. Σύγχυση η οποία μάλλον οφείλεται στο γεγονός ότι η στήλη υψώνεται στην πλατεία του Αυγουσταίου.
 43. Jean Reinhard, *Angiolello historien des Ottomans et des Persans*, Buenos Aires-Besancon, 1913, σελ. 48.
 44. Το άγαλμα φαίνεται να ανήκε αρχικά στον Θεοδόσιο τον Α΄ και το σφετερίστηκε ο Ιουστινιανός.
 45. *De Topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus libri quatuor*, Lyon, 1561-1562, σελ. 104-105.
 46. Αντίστοιχα, «Les pseudo-prophéties concernant les Turcs au XVIe siecle», *Revue des Études islamiques*, X/1936. "La leggenda turco-bizantina del Pomo Rosso", *Studi Byzantini e Neoellenici*, V/1937.
 47. Βλ. Orhan Saik Gökyay, "Kızıl Elma Üzerine", *Tarih ve Toplum*, 1986, no 25, σελ. 9-14, no 26, sel. 20-24, no 27, σελ. 9-13, no 28, σελ. 9-13.
 48. Hildesheim, εκδίδεται από τον C. Horstmann, Λονδίνο, 1886, σελ. 273 και Βλ. A. R. Littlewood, "The Symbolism of the Apple in Byzantine Literature", *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik* 2/1974, σελ. 32-59 και Percy Ernst Schramm, *Sphaira – Globus – Reichsapfel*, Stuttgart, 1958.
 49. Βλ. Carl Teply, *Türkische Sagen und Legenden um die Kaiserstadt Wien*, Βιέννη-Κολωνία-Graz 1980, σελ. 44-45, Yoko Miyamoto, "The influence of medieval prophecies on views of the Turks, Islam and Apocalypticism in the Sixteenth Century", *Journal of Turkish Studies*, 17/1993, σελ. 141-142.
 50. *Saltukname*, Άγκυρα, Εκδόσεις του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, 1987, Τομ. I, σελ. 178.
 51. Ό.π., σελ. 179
 52. Ό.π., Τομ. III, σελ. 124
 53. E. 10818
 54. Εκδ. στο πρωτότυπο από την Petra Kappert, *Geschichte Sultan Suleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, Wiesbaden, 1981, fo 157r.
 55. Μόνο ο τελευταίος στίχος που περιέχει τον χρονικό εντοπισμό και την αναφορά του Κόκκινου Μήλου παρατίθεται από τον Ασίκ Τσελεμπί στην Tezkeretu 's-su ara, αφιερωμένο το 1568 στον Σελίμ Β΄. Το σύνολο παρατίθεται από τον Evliya Çelebi: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Istanbul, τομ. VI, 1318/1901, σελ. 236.
 56. Κείμενο υπό δημοσίευση από τον György Hazai, στο *Archivum Ottomanicum*, 14/1995-1996, σελ. 223-266: 15/1997, σελ. 221-261.
 57. Γιου σύμφωνα με το κείμενο.
 58. Ό.π., 15/1997, σελ. 258.
 59. Βλ. Stéphane Yerasimos, *Les voyageurs dans l'Empire ottoman (XIVe – XVIe siecles)*, Άγκυρα, 1991, σελ. 159-163.
 60. Jean Deny, ό.π., σελ. 218-219.
 61. Στις τουρκικές πηγές, οι χριστιανοί ονομάζονται Nasara, η λέξη Türk έχει περιφρονητική σημασία και οι Οθωμανοί δεν την χρησιμοποιούσαν προκειμένου να αυτοπροσδιοριστούν.
 62. Βλ. γι' αυτό το: Pal Fodor, "Ungarm und Wien in der Osmanischen Eroberungsideologie", *Journal of Turkish Studies*, 13/1989, σελ. 81-98.
 63. Ms. Nur-u Osmaniye, no 3407 fo 316r. Το ίδιο απόσπασμα με αναφορά του Κόκκινου Μήλου βρίσκεται στην *Ιστορία του Solakzade*, που ολοκληρώθηκε το 1657: έκδοση του Τουρκικού Υπουργείου Πολιτισμού, Άγκυρα 1989, Τομ. II, σελ. 195.
 64. Παρατίθεται στον Ismail Hami Danismed, *Türklük Meseleleri*, Istanbul 1966, σελ. 160.
 65. Τομ. 1ος, σελ. 124.
 66. Εκδ. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Άγκυρα 1988, σελ. 11.
 67. *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pest, 1828, Τομ. III, σελ. 472-475.
 68. Rossi, ό.π., σελ. 547n
 69. Πρόκειται για τον Hunyadi Janos, πατέρα του βασιλιά Ματθία Κορβίνου.
 70. Για την καταγωγή αυτής της περιγραφής, πρβλ. το άρθρο του Pal Fodor στον παρόντα τόμο.
 71. Εκδ. του Τουρκικού Υπουργείου Πολιτισμού, 1981, σελ. 88-90.
 72. Ό.π., σελ. 211-216.
 73. *Fragmentum vaticini cujusdam Methodii, Episcopi Ecclesioe Paterensis et Martyris Christi a Wolfgango Lazio Viennensi Medico*.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

- * Ανάλυση στους ουρανοί. Η «νύχτα του μιράτς» είναι σύμφωνα με τη μουσουλμανική θρησκεία η εικοστή έβδομη νύχτα του μηνός Recer που ο προφήτης Μωάμεθ ανελήφθη στον ουρανό ή εξυψώθη.
- ** Ο Μπουχαρί ήταν Πέρσης ή Τούρκος σοφός που έζησε τον ΙΧ αιώνα και πήρε το όνομά του από την πόλη που γεννήθηκε, τη Μπουχάρα· συνέλεξε του λόγους του προφήτη Μωάμεθ. Ο πλήρης τίτλος είναι "El Cāmi-üs-Sahīh" που σημαίνει «Η Ορθή συλλογή» (των λόγων του προφήτη).
- *** ή Χαγκάρ [Hagar]. Η Χατζέρ ήταν δούλη της συζύγου του Αβραάμ Σάρας. Η άτεκνη Σάρα έδωσε τη Χατζέρ ως παλλακίδα στον Αβραάμ, που απέκτησε μαζί του τον Ισμαήλ. Ο Ισμαήλ σύμφωνα με τα ήθη της εποχής θεωρήθηκε γιος της Σάρας και αργότερα γεννήτωρ των Αράβων.
- **** Müslim bin el-Haccar: Πέρσης σοφός, ΙΧ αιώνα, που συνέλεξε τους λόγους του Προφήτη Μωάμεθ.
- ***** Πιθανώς να εννοεί την Χρυσούπολη. Κατά τον Σκαρλάτο Βυζάντιο, «Βοός Πόρος» και «Δαμαλίζ» καλείται ο μικρός όρμος στο σημερινό Σκούταρι (*Κωνσταντινούπολις*, 1851, Β΄, σ. 241).
- ***** Πέρσης αστρονόμος και γεωγράφος (1203-83).
- ***** Σύμφωνα με την τουρκική εγκυκλοπαίδεια Meydan Larousse σκοτώθηκε το 740 σε ένα χωριό Ακροινόν του Αφιον Καραχισάρ. Ονομάζεται και Σεγίτ Μπατάλ Γκαζί.
- ***** Οι Ansar ήταν οι κάτοικοι της Μεδίνας που κάλεσαν τον Προφήτη Μωάμεθ και τους οπαδούς του στην πόλη τους και πήραν πρώτα τα όπλα για την υπεράσπιση του Ισλάμ.